

NESVRSTANOST I ODBRANA

U organizaciji Centra za strategijska istraživanja, 22. i 23. juna 1976. godine, održana je rasprava o temi **Nesvrstanost i odbrana** u kojoj su učestvovali naučni i društveno-politički radnici iz Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Instituta za zemlje u razvoju — Zagreb, profesori nekih jugoslovenskih univerziteta i predstavnici Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.

Redakcija »Vojnog dela« je odlučila da objavi neka od saopštenja i diskusija u dva broja. U ovom broju objavljujemo priloge: Miloša ŠUMONJE, Mihajla VUČINIĆA, Miljana KOMATINE, dr Zorana VIDAKOVIĆA, Faruka REDŽIPAGIĆA, Dušana DOZETA, Steve KRIVOKAPIĆA i Stanka NIKA.

Miloš ŠUMONJA

SVESTRANA SARADNJA NESVRSTANIH ZEMALJA

Imam ugodnu dužnost da otvorim ovaj »Okrugli sto«, da vas pozdravim i da vam se zahvalim što ste se u ovako velikom broju odazvali na naš poziv. S tim u vezi želim da izrazim zadovoljstvo činjenicom da je naš poziv naišao na ovako veliko interesovanje i da ste ga svi vi, pozvani, prihvatili, što govori da je tema »Nesvrstanost i odbrana« veoma aktuelna i stalno prisutna u našim razmišljanjima, u životu.

Prijedlogu da se organizuje diskusija o ovoj temi prethodila je ideja o održavanju simpozijuma o borbi protiv agresije i odbrani nesvrstanih zemalja. Međutim, zbog više razloga, uglavnom praktične prirode, to je za izvjesno vrijeme odloženo, ali je, u isto vrijeme, ocijenjeno da bi bilo korisno da vrijeme do takvog

simpozijuma, ili nekog sličnog skupa, ispunimo održavanjem jednog ili više ovakvih sastanaka kakav je zakazan za danas. To bi, sem ostalog, bile povoljne prilike da razmijenimo mišljenja o konkretnim, praktičnim i aktuelnim pitanjima i pojavama koje su prisutne u iskustvima i tekućoj praksi i naše zemlje kao veoma aktivnog i angažovanog učesnika u pokretu nesvrstanosti i, naravno, ostalih nesvrstanih zemalja. Mislim da su vam svima razlozi koji govore o opravdanosti takve inicijative dobro poznati pa nema potrebe da ih nabrajam, ali bih, ipak, napomenuo da konkretna međunarodna vojno-politička situacija s kojom se suočavamo, odnosno sve ono što se danas dešava u svijetu, a posebno zbivanja u Sredozemlju, na Bliskom istoku i oko Kolomba, ukazuju na prijeku potrebu za širom raspravom o toj temi. Štaviše, ovom prilikom bih ukazao i na to da smo mi, možda, čak i u izvjesnom zaostajanju u istraživanju i razmjeni informacija i saznanja koja se odnose na tu oblast saradnje nesvrstanih. Takav se zaključak nameće iz poređenja bilateralnih i multilateralnih odnosa nesvrstanih na drugim poljima saradnje, a i iz analize svega onoga što se na vojnom polju dešava oko nesvrstanih, pa i među njima. Upravo sve ono što se na tom, vojnom polju događa ukazuje na realne opasnosti od spoljnog uplitanja u unutrašnje stvari nesvrstanih, a u tome se i kriju mogućnosti za prikrivenu i otvorenu agresiju na nezavisnost i samostalnost nesvrstanih.

Pripremajući ovaj »Okrugli sto« mi smo preda se postavili relativno ograničen cilj — da, polazeći od naših iskustava i sadašnjih saznanja, podstaknemo diskusiju o sadržaju ove oblasti aktivnosti nesvrstanih i, još i više, o mogućnostima njihove što šire saradnje i na planu bezbjednosti i odbrane. Naša diskusija bi, dakle, mogla da pospješi širu razmjenu informacija nesvrstanih i na tom području njihovog života i angažovanog djelovanja u okviru međunarodne zajednice, pa i intenzivnija istraživanja. To, dalje, znači da će svaki prilog daljnjem istraživanju i ukazivanju na proširivanje sadržaja saradnje i aktivnosti nesvrstanih i na vojnom planu biti veoma koristan doprinos tim našim zajedničkim naporima.

U materijalu koji smo vam, uz poziv za učešće u ovom razgovoru, dostavili naveli smo i pitanja o kojima bismo danas mogli da razmijenimo mišljenja. U koncipiranju njihovog sadržaja nije se mogla izbjeći izvjesna sveobuhvatnost i širina, što, s druge strane, omogućava da se uz razmatranje konkretne situacije ukaže i na neke teorijske aspekte tog problema. To je utoliko razumljivije kada se ima u vidu da smo tek na početku nekih razmatranja u toj oblasti, pri čemu smo u nekim pitanjima i u zaključivanju, pogotovu s obzirom na to da se saradnja nesvrstanih i u

vojnim odnosima, naročito u nekim konkretnim pitanjima, sve više razvija. To je slučaj kada je riječ bilo o nesvrstanim u cjelini bilo o vojnoj saradnji naše zemlje sa sve širim krugom nesvrstanih država — u pogledu školovanja starješinskog kadra, razmjene iskustava u organizovanju vojnog školstva, posjeta delegacija, pa i pružanja pomoći radi osamostaljenja u proizvodnji naoružanja i opreme itd. Sa nekim zemljama ta saradnja je sve bolja, ali čak ni u tim slučajevima nije sporna vrijednost i aktuelnost zaključka da nisu iskorišćene sve mogućnosti. Ta nedovoljno razuđena praksa šire konkretne saradnje nesvrstanih na vojnom planu ne bi, međutim, trebilo da nas sputava u nastojanjima da ulazimo u dubinu problema, razumije se pod pretpostavkom da je naš pristup u funkciji otkrivanja problema i pojava koji su od interesa za ovu temu. Uostalom, i samo uočavanje problema i ukazivanje na način njegovog rješavanja može mnogo značiti, a kasnije svakako uputiti na odvojenu obradu pojedinih otvorenih pitanja — bilo primjenom kolektivnog oblika rada (seminar, simpozijum i sl.), bilo u pojedinačnim radovima, ili, pak, projektima širih istraživanja.

Kada se radi o konkretnoj saradnji nesvrstanih na planu suprotstavljanja pritiscima i agresiji, posebno o direktnom suprotstavljanju, koje se obezbjeđuje putem raznih oblika, onda se suočavamo sa politički delikatnijim problemom odnosa među nesvrstanimi nego kad se radi o brojnim vidovima ekonomske, tehničke, kulturne i druge saradnje i neposredne pomoći. I zbog toga razrada oblika bilateralnih odnosa u oblasti odbrane i agresije, odnosno šire, u oblasti vojne saradnje, za sada, tako to pokazuje praksa, ima prednost u odnosu na ostale oblike njihove saradnje i mi tom pitanju, prirodno, moramo posvećivati najveću pažnju. To, naravno, ne isključuje, već, naprotiv, pretpostavlja razradu zajedničkih stavova i sagledavanje cjeline i svih drugih opasnosti za bezbjednost nesvrstanih, prije svega zbog cjelovite, principijelne i dosljedne politike koju oni zastupaju i vode. To napominjem u kontekstu naših nastojanja da ni jednu oblast saradnje nesvrstanih ne držimo zatvorenom u smislu razmjene mišljenja, istraživanja i ocjenjivanja pojava, što znači i problema i pojava u oblasti vojne saradnje. Zbog toga nema razloga da za »Okruglim stolom« ograničavamo širinu i dubinu pristupa temi, slobodu u iznošenju svojih mišljenja i, naravno, u uočavanju uzroka i manifestacija određenih pojava, pa i mogućih rešenja. Sve što ovaj skup pruži, bilo u kojoj formi i stepenu, njegovi organizatori će nastojati da što bolje srede i, nakon toga, dostave ustanovama i pojedincima za čiju smo obaviještenost o ovim problemima posebno zainteresovani i odgovorni.

TITOVA MISAO O NESVRSTANOSTI I ODBRANI

Kao jedan od tvoraca pokreta i doktrine nesvrstavanja drug Tito je dao izuzetan doprinos borbi za mir, uspostavljanje i afirmaciju novih, ravnopravnih odnosa među narodima i državama, čime je, u suštini, rasla i odbrambena sposobnost nesvrstanih zemalja.

Prve ideje o politici nesvrstavanja koje je drug Tito razmenjivao sa Džavaharlalom Nehruom prilikom posete Indiji 1954. godine i sa Gamalom Abdel Naserom pri povratku u domovinu našle su se zapisane u njihovoj zajedničkoj izjavi koju su potpisali na Brionima 18. jula 1956. godine. Oni su već tada vrlo jasno istakli da sukobi i zategnutost koji postoje u svetu dovode u neizvesnost i stalan strah čovečanstvo za njegovu budućnost i egzistenciju.

»Podela današnjeg sveta na moćne blokove zemalja ima tendenciju da ovaj strah učine trajnim. Mir se ne može postići podelom već težnjom ka kolektivnoj bezbednosti u svetskim razmerama i proširivanjem oblasti slobode, kao i okončanjem dominacije jedne sile nad drugom« (brionska izjava).

Nije slučajno što su tvorci politike nesvrstavanja bili zabrinuti za sudbinu čovečanstva. Pred Beogradsku konferenciju svet je preživljavao teške trenutke hladnog rata — kubansku krizu i američku intervenciju u Zalivu svinja, podizanje berlinskog zida, stalne nuklearne eksplozije i druge opasne krize. Afera sa špijunskim avionom »U-2« pretila je čak prekidom odnosa između Sjedinjenih Američkih Država i Sovjetskog Saveza.

U analizi tako složenih međunarodnih odnosa i položaja nesvrstanih zemalja i naroda nastao je i razvijao se Titov teorijski opus i praktična delatnost politike nesvrstavanja. U celokupnom njegovom delu sadržani su odgovori na aktuelne probleme savremenog sveta, posebno one najvažnije: mir i rat, aktivnu koegzistenciju, slobodu i ravnopravnost, odnose razvijenih i nerazvijenih zemalja, krizu kapitalističkog sistema, ulogu socijalističkih država i socijalističkog pokreta u celini i dr. U tom kontekstu je bio razmatran i kompleks tema o odbrani. Odbrambenu snagu i organizaciju nesvrstanih zemalja drug Tito, naime, nikada nije izdvajao iz opštih društveno-političkih i ekonomskih procesa, niti ih je svodio na klasične sheme i strukture vojne sile. Naprotiv, stalno je upozoravao na elementarnu istinu da nesvrstanost nije trenutna orijentacija, a još manje određena oblast ili sektor delovanja i aktivnosti, već da je to

celokupno i trajno društveno-političko opredeljenje, koje se zasniva na borbi za uspostavljanje bitno drugačijih odnosa u svetu, zasnovanih na punoj slobodi, nesvrstanosti i ravnopravnosti svih zemalja u međunarodnim odnosima.

1. — Analizirajući društveno-političke i ekonomske pretpostavke, istorijske korene i ideje pokreta nesvrstavanja, drug Tito je došao do zaključka da fenomen nesvrstanosti nije slučajnost, već rezultat dubokih društveno-ekonomskih, političkih i vojno-strategijskih promena savremenog sveta; tačnije, slika njegovog objektivnog razvoja i trajna potreba savremenog čovečanstva. U svom referatu na Desetom kongresu SKJ on to i posebno akcentira:

»Krupne promjene koje su se zbile u proteklih četvrt stoljeća u međunarodnim odnosima i u mnogim oblastima društvenog života takvog su karaktera i značaja da se s pravom može govoriti da je čovječanstvo zakoračilo u jedno novo doba svoje historije«.

Čovečanstvo je u ovom veku doživelo Golgotu dva svetska rata, posle oktobarske revolucije, zbile su se i druge socijalističke revolucije, klasični kolonijalizam se kao sistem definitivno raspao, oslobođen je veliki broj zemalja i stvoreno preko 50 novih država, materijalne snage društva su doživele i doživljavaju grandiozan uspon, svedoci smo naučno-tehničke revolucije. Našli smo se, u stvari, na pragu smene civilizacija. Kao i u prethodnim epohama, tako su se i sada suočili pozitivni procesi i njihovi negativni refleksi. U ovom vremenu to su: recidivi hladnog rata, razni oblici pretnji i pritisaka, blokovska podeljenost i antagonizam, jačanje vojne sile, nuklearno oružje i trka u naoružavanju, monopoli multinacionalnih kompanija i dr.

U takvom spletu okolnosti nastala je i polika nesvrstavanja. Prema Titovoj oceni, ona je proizašla iz borbe naroda za oslobođenje i samoopredeljenje, iz otpora imperijalizmu i svakom drugom obliku izrabljivanja i dominacije, iz suprotstavljanja blokovskoj podeli sveta i politici sile uopšte. Drugim rečima, nesvrstavanje je postalo sinonim za takvo aktivno opredeljenje naroda i država kojim jedino mogu da sačuvaju svoja legitimna prava na samostalnost i nacionalni integritet, odnosno da sami i bez mešanja sa strane odlučuju o svom unutrašnjem razvoju i međunarodnoj politici. Zbog toga je nesvrstavanje istovremeno i antiimperijalistička i antiblokovska politika, koja nije niti može biti instrument ili rezerva bilo čijih interesa. Za njenu punu samostalnost i autentičnost ne može biti nikakve alternative.

Ulogu i doprinos druga Tita u rađanju i razvoju politike i pokreta nesvrstavanja nije moguće svesti u bilo kakve ograničene

okvire i relacije. Ako bismo, ipak, pokušali da sublimiramo ono što je pri tome najbitnije, utvrdili bismo da je upravo drug Tito bio ona ličnost svetskih razmera koja je među prvima sagledala konkretnu društveno-istorijsku ulogu i uslovljenost ideje i celokupne politike nesvrstavanja. On je spoznao njene prave izvore i ishodišta i sve to situirao u postojeće vrlo složene i protivurečne odnose i objektivna društvena kretanja. Kao marksista i revolucionar, drug Tito je dublje od mnogih drugih uočio istorijski značaj revolucionarnog buđenja masa i nacija, posebno značaj antikolonijalne revolucije, u kome je vizionarski naznačio pravac društvenih kretanja i ulogu oslobođenih naroda i masa. Njegova je misao sva okrenuta budućnosti. To je doba kada blokovski antagonizmi dovode do usijanja, ali i kada progresivne snage dolaze do spoznaje da se mora i može pronaći izlaz iz postojeće situacije, stagnacije i letargije.

Drug Tito je bio ubeđen u neminovnost brzog i definitivnog raspadanja kolonijalnog sistema, ali je isto tako stalno upozoravao na žilav i uporan otpor imperijalističkih snaga, na ozbiljne teškoće i prepreke pred kojima će se naći novooslobođeni narodi na istorijskoj raskrsnici, izloženi snažnim pritiscima i pretnjama neokolonijalizma i suočeni s alternativom blokovskog opredeljenja. Kao i prethodne, tako je i ove procene vizionarski uklapao u najširi kontekst borbe za socijalizam, upozoravajući pri tome da socijalizam nije nikakav geografski pojam oivičen određenim brojem država, te da ga niko ne može sputati i svesti na neke unapred utvrđene okvire i sheme. Front je, dakle, veoma širok, oblici veoma različiti, a mogućnosti neiscrpne.

Nesvrstavanje je, prema tome, postalo kvalitativno nov oblik okupljanja naroda i država, odnosno progresivnih i revolucionarnih snaga, nov prilaz problemima svetskog mira, suštinski različit od nekadašnjih pacifističkih ideja i borbi. Na političku scenu stupili su novi narodi, nacije, zemlje, pa i kontinenti, koji su vekovima živeli u senci svetskih zbivanja.

»Spremnost mnogih naroda svijeta da sami odlučuju o društvenim oblicima i načinu svog unutrašnjeg života i da djeluju kao ravnopravan partner u međunarodnoj zajednici, presudna je činjenica u savremenom svijetu, sa dalekosežnim značajem za njegov dalji razvoj. Na toj osnovi su nastali politika i svjetski pokret nesvrstavanja, koji su sve moćnija snaga današnjeg čovječanstva na njegovom putu ka pravednijim međunarodnim odnosima, opštem društvenom progresu i trajnom miru« (Deseti kongres SKJ).

Zalažući se za konstruktivnu i revolucionarnu akciju probuđenih masa, drug Tito je upozoravao na neophodnost jasne političke i terminološke distinkcije između nesvrstavanja, s jedne strane, i »ne-

angažovanja« i »trećeg sveta«, s druge strane. Nesvrstavanje nije neutralnost i pasivan odnos prema svetskim problemima; takva filozofija, politika i doktrina ne smeju biti svojstveni pokretu nesvrstanih, jer bi se u tom slučaju ubrzo našao na marginama vitalnih problema svetskih razmera. Bio je i protiv naziva »treći svet«, jer je istorijski razvoj pokazao da nikada nisu postojale tri snage, nego samo dve — snage mira i progresa i revolucije koje pokreću točak istorije; i snage rata, reakcije i kontrarevolucije koje vuku nazad u mrak i porobljavanje.

Produbljivanju antagonizma među narodima posebno doprinosi postojeća ekonomska neravnopravnost između industrijski razvijenih država i najvećeg broja zemalja u razvoju koje prvenstveno pripadaju pokretu nesvrstanih. Problem je utoliko složeniji što vladajući ekonomski sistem taj jaz sve više produbljuje, odnosno što bogati postaju još bogatiji, a siromašni još siromašniji. Izlazi se traže u raznim pravcima, ali se i pri tome neprekidno sudaraju različite strategije i interesi, odnosno razvijeni ne pokazuju dobru volju niti spremnost da se prevaziđe sadašnje stanje, a samim tim se povećava opasnost konflikata, kriza, pa i moguće upotrebe sile i započinjanja novih ratova. Međutim, upravo tim putem ekonomske razlike mogu postati još dublje, ekonomski problemi još složeniji, a politička situacija teža. Zbog toga se u praktičnoj politici (kao i u teoriji) rat mora da odbaci kao metod razrešavanja navedenih ekonomskih problema.

Okolnost da je neka zemlja nerazvijena ne znači, međutim, i njeno lišavanje prava i realnih mogućnosti za uspešnu odbranu. Iskustva su pokazala čak suprotno — mnoge nerazvijene zemlje su uspele da odbrane slobodu i nezavisnost i u borbi sa razvijenim i moćnim protivnikom. Najbolja ilustracija ove tvrdnje su pobede naroda Alžira, Vijetnama, Kambodže, pa i drugih. Njihova visoka patriotska svest i čvrsta spremnost da za izvojevanje slobode podnesu i najteže žrtve bili su realna prednost nad protivnikom, koja je uz ostale faktore obezbeđivala konačan uspeh. Ta samosvest i ogromna moralna snaga su zato i danas značajan faktor odbrambene moći nesvrstanih zemalja, na koju mora da računa svaki agresor.

2. — Polazeći od društveno-ekonomskih i političkih protivurečnosti i realnosti savremenog sveta, pre svega snažnog pritiska imperijalističkih, hegemonističkih i drugih reakcionarnih snaga, blokovske podeljenosti i isključivosti, jačanja vojnog faktora, a i objektivnih teškoća sa kojima se suočavaju novooslobođene zemlje i narodi, drug Tito stalno upozorava na realnu opasnost vanjskih pritisaka, pretnji i agresije na nesvrstane zemlje i njihovu realnu snagu i mo-

gućnosti za odbranu. U tom kontekstu razmatra i moguće vrste ratova (lokalnih u prvom redu), a posebno skreće pažnju na sve raznovrsniji arsenal sredstava »specijalnog rata« kojima bi se imperijalističke i ostale reakcionarne snage služile u agresivnim poduhvatima protiv nesvrstanih zemalja.

»Reakcionarne imperijalističke snage se nisu pomirile sa gubljenjem svojih monopola i privilegovanih pozicija. One nastoje da zadrže društveni progres i napredovanje antikolonijalne revolucije i teže da nametnu svijetu politiku podjele interesnih sfera između velikih sila. To je dovelo i do hladnog rata, koji je prelazio i u stvarne lokalne ratove, kao i do blokovske podijeljenosti i vojno-političkih konfrontacija. U poslijeratnom razdoblju svijet je ne jednom bio na ivici opšteg rata koji bi neminovno bio nuklearni. No, zajednički naponi miroljubivih snaga čovječanstva i zastrašujuća opasnost opšteg razaranja poštjednili su do sada svijet od katastrofe u kojoj ne bi bilo pobjednika ni pobijeđenih« (Deseti kongres SKJ).

Smanjivanje opasnosti od svetskog nuklearnog rata nije, međutim, postignuto smanjivanjem nuklearnog potencijala ni eliminisanjem uloge nuklearnog oružja u međunarodnim odnosima. Nuklearne sile, naročito supersile, ne samo što se nisu odrekle nuklearnog oružja, već u dosadašnjim pregovorima o razoružanju nisu čak ni pokazale mnogo dobre volje u iznalaženju efikasnijih puteva i sredstava kojima bi se obezbedila zabrana upotrebe nuklearnog i drugog oružja za masovno razaranja i uništavanje. Naprotiv, sva se ova sredstva razvijaju još brže i kvalitativno i kvantitativno. Posebno se u poslednje vreme forsira nuklearno oružje tzv. male moći, a uporedo se javljaju i teorije o ograničenom nuklearnom ratu, što naročito mora da zabrinjava nesvrstane i male zemlje, jer je očito da je ova strategija usmerena prema njima. S druge strane, svet ne želi da se poremeti postojeća nuklearna ravnoteža, koja ipak predstavlja nekakvu garanciju od nuklearnog rata i katastrofe. Ali, mi ne prihvatamo ni to — kako kaže drug Tito — da nas tom opasnošću stalno plaše, da nas ucenjuju, s ciljem da se odrekemo naših zahteva za promenu sadašnjih nepravednih međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa.

Lokalni ratovi uz upotrebu konvencionalnog oružja, koje se sve više gomila i usavršava, ostali su i dalje jedna od stalnih i ozbiljnih pretnji za nesvrstane zemlje. U referatu na Desetom kongresu SKJ drug Tito je na to posebno upozorio:

»Ne zaboravimo da je te krupne promjene čovječanstvo platilo desetinama takozvanih lokalnih ratova, koji su se vodili za ovih četvrt vijeka, i da su neki od tih ratova za pojedine narode bili veoma dugotrajni i sveobuhvatni, i da su im nanijeli velike ljudske žrtve i ogromna materijalna razaranja. Primjer takvog rata bio je rat u Vijetnamu.«

Kada o tome govori Tito ne gubi iz vida ni druge vidove i oblike pritisaka imperijalističkih i drugih reakcionarnih snaga iz arsenala tzv. strategije posrednog nastupanja sa kojom se nesvrstane zemlje sve češće sreću. Njegova misao s tim u vezi je kristalno jasna. U intervjuu »Vojnom delu«, decembra 1973. godine, ponovo se zadržava na ovoj temi:

»Zbog objektivno smanjene opasnosti od svjetskog nuklearnog rata, protagonisti »teorija« o lokalnim, ograničenim ratovima misle da bi na taj način, kao i sredstvima »specijalnog rata«, mogli da nametnu svoju volju drugim narodima, a da istovremeno ne izazivaju proširenje sukoba do svjetskih razmjera. Međutim, lokalni rat je »lokalan« samo za agresora, ali je totalan za zemlju koja je žrtva agresije. Takav rat pogađa sve narode, jer uvijek postoji opasnost od njegove eskalacije, mogućnost da se proširi na cijeli svijet. Konačno, iako ograničen prostorno, takav rat dovodi do opredjeljivanja zemalja i naroda koji u njemu ne učestvuju direktno, utiče na njihove političke, ekonomske i druge odnose, otežava im saradnju, izaziva poremećaje i, nekada, vrlo teške posljedice«.

Ako se sve ovo ima u vidu, onda svet ne sme dozvoliti da agresori i svi oni koji žele da zaustave napredak i očuvaju sadašnje stanje grubom silom i drugim sredstvima ostvaruju svoje ciljeve, jer bi to bio presedan kome se ne može sagledati kraj. To bi vodilo ka totalnoj nestabilnosti i nesigurnosti malih i nerazvijenih zemalja i pretvaralo bi se u neprekidan lanac lokalnih ratova i drugih vrsta pretnji, pritisaka i agresije. Uostalom, to je nedavno potvrdila krizna situacija na Bliskom istoku, a u novije vreme građanski rat u Libanu, događaji u Angoli, na Kipru itd. U tim slučajevima svet se suočio sa mogućnošću eskalacije rata i još dubljom konfrontacijom, a to je upravo ono što su želele reakcionarne i imperijalističke snage.

3. — U uskoj vezi sa navedenim temama stoje ocene o karakteru, ulozi i politici blokova, a zatim o detantu i politici koja polazi od sile i podele interesnih sfera, odnosno vojno-strategijskih ambicija i planova blokova u pojedinim regionima sveta.

Jedan od glavnih zadataka politike nesvrstavanja, kaže drug Tito, jeste njena borba za prevazilaženje blokovske podele sveta. Očigledno je da se u savremenim uslovima ne može više insistirati na podeli sveta i blokovskom opredeljenju zemalja, a pogotovo daljem jačanju i širenju blokova i antagonizama među njima, a da to ne ugrozi mir u pojedinim regionima, pa i u celom svetu. Uostalom, korene mnogim krizama i žarištima sukoba treba i tražiti, pre svega, u blokovskoj podeli sveta i borbi supersila za obezbeđenje sopstvene dominacije u određenim svetskim područjima. S druge strane, nerešen ili polovično rešen konflikt ili kriza, u suštini, odraz su nemoci blokova da sa svojih pozicija nađu adekvatan odgovor.

Analizirajući odnose u savremenom svetu, drug Tito je često naglašavao da u očuvanju mira posebnu odgovornost imaju velike sile. Pokret nesvrstavanja se, prirodno, nije nikada suprotstavljao velikim silama samo zato što su velike, već, pre svega, zbog toga što su podelile svet u blokove, zbog opasnosti od njihove konfrontacije i, što je najvažnije — zbog njihove politike koja često onemogućava punu slobodu, samostalnost i potpuni integritet ostalih naroda i zemalja.

Na Četvrtoj konferenciji nesvrstanih u Alžiru, septembra 1973. godine, drug Tito je značajan deo izlaganja posvetio upravo ovoj temi.

»Danas pažnju cijelog svijeta privlače odnosi velikih sila koje, zbog svoje moći, snose veliku odgovornost za mir i bezbjednost. Razumije se da mi pozdravljamo napredak u njihovoj bilateralnoj saradnji — ekonomskoj, naučnoj i drugoj — koja treba da doprinese jačanju mira. Međutim, ne smijemo zatvarati oči pred ozbiljnim problemima koji još pritiskuju svijet i čije rješavanje ne može biti prepušteno samo uskom krugu zemalja. Utoliko više što su stvarna rješenja moguća jedino ako u njihovom donošenju učestvuju sve zemlje, a u svakom slučaju one koje su direktno tangirane. Ako se ne bude primjenjivao ovaj demokratski metod, stalno ćemo se suočavati sa opasnostima koje proizlaze iz rješavanja problema bez neposrednog učešća svih zainteresovanih. Takva rješenja donose, obično, samo privremeno olakšanje, a istovremeno sadrže sjeme novih teškoća i konflikata«.

Svoju odgovornost, veličinu i brigu za mir u svetu, za sudbinu čovečanstva, velike i bogate zemlje treba da dokazuju na delu, pre svega većim razumevanjem i pružanjem pomoći nesvrstanim zemljama i zemljama u razvoju kako bi ove lakše prevazišle složene ekonomske, društvene i političke teškoće. U tome bi i one videle i brzo osetile i svoj interes.

Uvažavajući značaj pregovaranja i popuštanja među velikim silama, drug Tito je često upozoravao i na jednu pogrešnu procenu, pa i tendenciozno tumačenje svetskih procesa, što se u suštini svodilo na tvrdnju da su sve važnije pozitivne promene u svetu zasluga detanta između velikih sila. Zaboravlja se ili se svesno i zlonamerno prenebregava činjenica da su u centru svih značajnijih promena i pomeranja u svetu, u prvom redu, nezadržive težnje naroda svih kontinenata da što potpunije ostvare svoju slobodu i nezavisnost, da budu gospodari svoje sudbine i da se aktivno uključe u maticu svetskih zbivanja. Reč je, pre svega, o narodima koji su do juče bili obespravljene mase, koji su srušili preživeli sistem kolonijalizma i koji će istom odlučnošću onemogućiti i sve druge pokušaje dominacije i eksploatacije, bez obzira kakvim se metodama i idejama služile. Te snage organizovane u pokret nesvrstanih su primorale velike sile da sednu za sto i krenu putem pregovaranja.

Zato, kada je reč o detantu između velikih sila, nesvrstane zemlje ga podržavaju u onoj meri u kojoj doprinosi miru, sprečavanju ratnih sukoba i prevazilaženju složenih i kriznih situacija. Ukoliko se, pak, koristi za zamrzavanje postojećeg stanja, sprečavanje emancipacije naroda i zemalja i druge slične ciljeve — pokret nesvrstanih je odlučno protiv takvog detanta.

»U posljednje vrijeme« — ističe drug Tito — »upravo se suočavamo sa tendencijama kojima je cilj svodenje detanta samo na odnose velikih. Štaviše, oživljavaju i stare aspiracije o sferama uticaja i niču nove doktrine iz kojih su stari, dobro poznati blokovski interesi«.

Drugim rečima, nesvrstane zemlje se zalažu za proširenje detanta na sve subjekte međunarodne zajednice i za njihov ravnopravan tretman u rešavanju pitanja od opšteg interesa, a pogotovo onih koja zadiru u njihov unutrašnji razvoj i nacionalnu nezavisnost.

»Ne možemo prepustiti tok događaja, a pogotovo našu sudbinu, velikim silama, njihovom dogovaranju i sporazumijevanju — čak i kada je to motivisano najboljim namjerama, niti se možemo ograničiti samo na zahtjev da budemo prisutni u tim zbivanjima. Uostalom, to je i prirodno, jer su nesvrstane zemlje i te kako prisutne u svjetskim kretanjima samim svojim postojanjem, svojom cjelokupnom političkom, moralnom i materijalnom snagom, svojim shvatanjima i inicijativama, svojim djelovanjem u cjelokupnim međunarodnim odnosima« (sa Četvrte konferencije nesvrstanih u Alžiru).

4. Iz cjelokupnog Titovog dela proizilazi logičan zaključak: realna odbrambena snaga nesvrstanih zemalja jeste, pre svega, u njihovom jedinstvu, širokoj političkoj platformi, energetskim potencijalima i ogromnom moralnom prestižu.

Jedinstvo nesvrstanih bilo je, za Tita, oduvek onaj elementarni preduslov koji im je omogućavao ostvarivanje istorijske uloge u menjanju međunarodnih odnosa, ali i najsigurniji način za očuvanje slobode i nezavisnosti. Na to jedinstvo on je uvek gledao i gleda realno, kao i na odnos zemalja sa različitim društveno-političkim sistemima, kulturama i tradicijama, ali i sa zajedničkim interesima i ciljevima. Uostalom, snaga nesvrstanih ne leži u nekom monolitnom jedinstvu u vezi sa svakim pitanjem. To jedinstvo se odražava u novom tipu odnosa između država koji se ne zasnivaju na sili, niti na odnosu snaga.

Iskustvo je pokazalo da su nesvrstane zemlje imale različita gledišta u vezi sa pojedinim pitanjima, ali su uvek putem prakse demokratskog dogovaranja i uzajamnog poštovanja stavova našle zajedničko rešenje. Ono se baziralo na zajedničkim osnovnim stratejskim pitanjima, na osnovu kojih je stvorena zajednička platforma, a to su: borba za mir i bezbednost, slobodu i nezavisnost, sve-

strani društveni i ekonomski razvoj, za demokratizaciju međunarodnih odnosa i ravnopravnu saradnju, za izgradnju novog međunarodnog ekonomskog poretka. Put ka jačanju takvog jedinstva nesvrstanih zemalja podrazumeva konkretnu saradnju i solidarnost, s jedne strane, i stalno usaglašavanje nacionalnih interesa, s druge strane. Upravo zato Tito je često upozoravao da jedinstvo može da jača samo u praktičnim i stalnim akcijama u vezi sa konkretnim pitanjima, a ne verbalnim podrškama. Bez takve usmerenosti uticaj politike nesvrstavanja bio je osetno oslabljen i izložen najrazličitijim pritiscima i ocenama.

Imajući u vidu upravo sve ove elemente, drug Tito je često upozoravao na potrebu jedinstva nesvrstanih i na sagledavanje širih, opštih interesa u kojima se mogu naći rešenja i za regionalne i druge probleme. Međunarodni uticaj i ugled, a time i prestiž nesvrstanosti u celini, zavisili su i zavise, pre svega, od unutrašnje snage i stabilnosti nesvrstanih zemalja.

»Nesvrstane zemlje mogu imati razna kontradiktorna gledišta na pojedina pitanja, ali ne na glavna. Kada je riječ o onim pitanjima koja tište i opterećuju svijet, kao što su: definitivna dekolonizacija, pomoć nerazvijenim zemljama, nemiješanje u unutrašnje stvari drugih, razoružanje itd. — ja mislim da nema ni jedne zemlje koja u tim pitanjima nije saglasna. Ako smo mi sporazumni samo i u tome, to je velika stvar« (Titov intervju »Vjesniku«).

Nesvrstane zemlje nemaju veliku ekonomsku ni vojnu snagu (iako su im energetske i ljudske potencijali ogromni) i teško se mogu nositi u tom pogledu s velikim silama i industrijski razvijenim državama. Međutim, one imaju ogromnu moralno-političku moć i uticaj u svetu. Desetine miliona ljudi koji ne žive u nesvrstanim zemljama, a i neki politički pokreti, usvajaju, takođe, politiku, doktrinu i principe nesvrstanih, bore se za očuvanje mira i pravednije odnose među narodima i državama. Nesvrstane zemlje predstavljaju, prema tome, savest čovečanstva. U najsloženijim situacijama nesvrstane zemlje, po pravilu, nude najbolja rešenja, često jedino prihvatljiva za prevazilaženje kriza. To su pokazale naročito u Ujedinjenim nacijama. U četvrtom arapsko-izraelskom ratu, na primer, nesvrstane zemlje su svojom aktivnošću sprečile eskalaciju rata i pružile snažnu podršku i pomoć pravednoj oslobodilačkoj borbi arapskog naroda. Upravo zbog takve aktivnosti agresor je ostao izolovan i osuđen od velikog broja zemalja, što nije moglo ostati bez uticaja ni na politiku i postupke onih snaga koje su ga podržavale.

Često se, međutim, ne shvata značaj moralne snage nesvrstanih, pa ima ne samo nerazumevanja, nego i potcenjivanja. Pri tome se zaboravlja da se danas bez odgovarajuće moralne podrške ne može

preduzeti ni iole značajnija međunarodna politička akcija, odnosno da oni postupci i akcije koji naiđu na osudu međunarodne javnosti ne mogu računati ni na podršku sopstvenog naroda. Moralna osuda američke agresije u Vijetnamu potvrđuje to veoma ubedljivo.

Odbrambena snaga nesvrstanih nije, međutim, samo u moralnom faktoru. Od ne manjeg značaja su i njihove demografske, ekonomske, energetske, prostorne, vojne i druge mogućnosti. Pokret nesvrstanih okuplja preko dve milijarde ljudi. Nesvrstane države raspolažu ogromnim energetske i sirovinskim izvorima (neke imaju i značajna finansijska sredstva), a mnoge od njih su i u veoma osetljivim geostrategijskim regionima i područjima. Konačno, mnoge od nesvrstanih zemalja ulažu značajne napore i u razvoju svojih oružanih snaga i odbrambenih potencijala uopšte. Za oružane snage u 1975. godini, na primer, utrošeno je oko 26 milijardi dolara, što čini 9 procenata vojnih rashoda u svetu. Neke nesvrstane zemlje uz ogromne finansijske teškoće i materijalna naprezanja održavaju svoje oružane snage i odbrambene potencijale. Međutim, to je nužnost, jer bez odbrambenih snaga nema slobode, nezavisnosti i samostalnosti. Iskustvo je ne jedanput pokazalo da su slabe, nestabilne i odbrambeno nedovoljno pripremljene zemlje često bile predmet narsrtaja reakcionarnih snaga i žrtve agresije.

Saradnja i perspektiva nesvrstanih na planu odbrane je veoma realna. Ne radi se samo o zajedničkim naporima u snabdevanju i proizvodnji naoružanja i opreme, već i o većim mogućnostima u školovanju kadrova, razmeni iskustava u obuci, pružanju pomoći u stvaranju i izgradnji odbrambenih mehanizama svake zemlje ponaosob, pri čemu se mora polaziti od karaktera unutrašnjeg uređenja svake zemlje i zajedničkih interesa u odbrani mira u svetu.

Drug Tito na nesvrstavanje nikada nije gledao kao na aktivnost bez jasne platforme i vizije u vezi sa svim bitnim pitanjima, uključujući pri tom i odbrambene mogućnosti nesvrstanih zemalja. Ali, on nije gledao na nesvrstavanje kao na ideju bez akcija koje ne bi doprinosile očuvanju mira u svetu, nezavisnosti, samostalnosti i bezbednosti svake nesvrstane zemlje posebno.

Zbog toga je drug Tito stekao veliki ugled u nesvrstanim zemljama i svetu, a njegov teorijski opus je trajno izvorište i podsticaj za dalji razvoj i afirmaciju politike nesvrstavanja.

ISTORIJSKI ZNAČAJ PETE KONFERENCIJE NESVRSTANIH ZEMALJA

Smatram da bi na početku ove rasprave trebalo nešto reći o predstojećoj Petoj konferenciji šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja zbog toga što se radi o najaktuelnijem događaju u aktivnostima nesvrstanih zemalja, a i inače zbog složenosti međunarodnog trenutka u kome se održava i ovaj »Okrugli sto« i Peta konferencija nesvrstanih zemalja. Zbog toga smatram da je potrebno da se nešto kaže o nekim aspektima međunarodnog konteksta u vezi sa Petom konferencijom koji čine materiju »Okruglog stola« još aktuelnijom.

Ne želim da govorim o Petoj konferenciji sa stanovišta pitanja koja su na dnevnom redu u onom smislu kako će ih konferencija tretirati. To bi uzelo mnogo vremena, a stavovi nesvrstanih zemalja o svim pitanjima su uostalom već formulisani ranije. Na Petoj konferenciji će biti razrađene akcije za njihovo rešavanje, naravno, na bazi dijagnostificiranja novih razvojnih elemenata posle Četvrte konferencije održane u Alžiru. Ja bih zbog toga želeo da ukažem samo na neke karakteristike sadašnjeg međunarodnog trenutka u kojem se ostvaruju pripreme za Petu konferenciju i u kojem će se ona održati, iz čega proizlaze i zadaci nesvrstanih zemalja u predstojećem periodu.

Naravno, svaka konferencija na vrhu nesvrstanih zemalja je imala specifičnosti i sa stanovišta uslova u kojima je održavana i neposrednih zadataka koje je rešavala i na koje je stavljala akcente uzimajući u obzir aktuelnost pojedinih pitanja. Čini se da predstojeća Peta konferencija ima svoje izrazitije specifičnosti i zbog složenosti međunarodnih odnosa u kojima se održava i zbog evolucije u pokretu nesvrstanosti do koje je došlo posle Prve konferencije održane u Beogradu 1961. godine, odnosno u toku petnaest godina organizovanog delovanja nesvrstanih zemalja.

Kada govorimo o međunarodnom trenutku mislim, uglavnom, na tri stvari.

Prvo, radi se o jačanju politike nesvrstanosti, o stalnom usponu ove politike uzimajući u obzir i trenutne uzmake i kolebanja, a i nejednake intenzitete i snagu akcija nesvrstanih zemalja u pojedinim pitanjima. Činjenica je da od Prve konferencije na vrhu imamo

stalno napredovanje ove politike, koja se afirmisala i kao trajna društveno-istorijska tendencija i kao jedan od ključnih faktora u međunarodnim odnosima, čiji uticaj se ne zasniva više samo na moralno-političkoj vrednosti usvojenih principa, već na rastućoj materijalnoj snazi.

Drugo, kada govorimo o međunarodnom trenutku, mislim na duboke promene do kojih je došlo u međunarodnim odnosima uopšte, na stalno menjanje odnosa snaga na globalnom i regionalnom planu, uz stalno potiskivanje snaga imperijalizma, kolonijalizma i strane dominacije, na jačanje i širenje procesa emancipacije u svetu.

Treće, ono na šta bih hteo, s obzirom na temu »Okruglog stola«, da stavim poseban naglasak jeste prekretnički karakter trenutka u kome se održava Peta konferencija. On je prekretnički u prvom redu zbog akutne i rekao bih dramatične neusklađenosti između postojećeg prevaziđenog međunarodnog poretka i dubokih društveno-ekonomskih i međunarodnih promena u svetu; zbog nesklada između mogućnosti koje stoje na raspolaganju međunarodnoj zajednici, stvorenog tehnološkom revolucijom i postojećeg stanja i razvoja u svetu u kome se mnogi narodi bore za svoj opstanak, a mnogi drugi još nisu ostvarili ni svoje elementarno pravo na slobodu i nezavisnost; i na kraju, zbog zaoštrene sukobljenosti sve organizovanje međunarodne zajednice sa snagama koje nastoje da očuvaju stari poredak i stare odnose ili da stvore nove odnose zavisnosti.

Ono što je, čini se, najvažnije i najkarakterističnije za sadašnju međunarodnu situaciju jeste nastojanje snaga imperijalizma, kolonijalizma i strane dominacije, nastojanje blokova da povrate, odnosno preuzmu političku inicijativu izgubljenu delovanjem nesvrstane politike koja je u toku 15 godina svog organizovanog nastupa umnogome preusmerila tokove međunarodnog razvoja drugačijim putem od onog kojim su ih blokovi nastojali da usmere. Ovde se ne misli reći da su blokovi vojno ili ekonomski postali slabiji. Radi se o gubitku političke inicijative, o tome da je njihov uticaj na politička kretanja u svetu nesrazmeran njihovoj snazi na vojno-ekonomskom i tehnološkom planu i da njihov politički uticaj na svetska kretanja stalno opada.

Snage organizovane u blokovima imaju i dalje monopol u vojnoj tehnologiji i dominantnu ekonomsku snagu, iako nisu više apsolutni arbitri ni u tim područjima, jer je akcija za stvaranje novog međunarodnog ekonomskog poretka ozbiljno potresla sve neokolonijalističke strukture, celokupan sistem neravnopravnih međunarodnih ekonomskih odnosa. Blokovi pokušavaju u sadašnjoj situaciji

da se ponovo nametnu kao glavni faktori u međunarodnim odnosima i da blokovsko nadmetanje ili sporazumevanje nametnu kao glavni ili jedini izlaz iz savremenih suprotnosti. Radi toga se vode akcije u tri pravca.

Radi se, pre svega, o pojačanim pritiscima na nesvrstane i druge zemlje u razvoju. Na glavnom pravcu tog pritiska je politika nesvrstanosti, odnosno nesvrstane zemlje kao osnovna pokretačka snaga novih procesa, kao protagonista borbe za nove međunarodne odnose. Pritisci su raznovrsne prirode i njihov je cilj globalnog karaktera. Ne radi se samo o tome da se onemogućí Peta konferencija, da se njena akcija skrene na sporedne koloseke, da se razjedine nesvrstane zemlje, već se radi o globalnom potiskivanju pokreta nesvrstanosti, o njegovom razbijanju, njegovoj eliminaciji sa međunarodne scene kao nezavisnog faktora. Pri tome se koristi čitav arsenal posrednih i neposrednih akcija ekonomskog, političkog, vojnog, ideološkog i drugog karaktera radi podrivanja stabilnosti i razbijanja političkog i nacionalnog jedinstva i teritorijalnog integriteta. Mislim da nijedna konferencija nije bila predmet tako brižljivo pripremljenih pritisaka od velikih sila i blokova kao ova sadašnja. Naravno, radi se o različitom rasporedu naglasaka i pravaca delovanja.

Kod nekih faktora prioritetni pravac delovanja je razbijanje ekonomskih akcija nesvrstanih zemalja i zemalja u razvoju radi slabljenja pritiska na izgradnju novog međunarodnog ekonomskog poretka; kod drugih se radi o akciji idejnog obezvređivanja nesvrstane politike kao integralnog programa za menjanje međunarodnih odnosa; kod trećih se radi o usmeravanju politike nesvrstanosti na konfrontaciju sa raznim centrima moći u svetu — ali uvek se nastoji da se politika nesvrstanosti usmeri i podredi sopstvenim prioritetima, da se utiče na stavove i odluke o ovom ili onom pitanju međunarodnih odnosa. Bez obzira na različite motive i različite pravce i načine delovanja cilj je globalan, identičan — potisnuti nesvrstanost kao autonomni faktor iz međunarodnog života.

Drugi pravac delovanja blokova jeste njihova težnja da se pretvore u zatvorene, integrisane i centralizovane sisteme sa legalizovanim pravom na intervenciju i protiv demokratskih promena u pojedinim državama članicama blokova i protiv nezavisnosti zemalja uopšte. Radi toga se vode stalne akcije da se zakrpe pukotine u blokovima i da se suzbiju ostrva nezavisnosti, da se učvrsti vodeća uloga i da se spreče novi procesi i nova postrojanja u okviru blokova i šire u svetu.

Treći pravac delovanja blokova, čini se, izražava se u pokušaju da se na osnovu novog odnosa snaga reformuliše doktrina ili doktrine sfera interesa, sfera uticaja, njihove podele na bazi prihvatanja određenih promena. To je vidljivo u Zonenfeldovoj i drugim doktrinama kojima se posredno i neposredno poručuje da su nezavisnost i suverenitet relativne pojave u svetu i da su podređene višim i dugoročnim interesima raznih vrsta konfrontacija ili sporazumevanja na globalnom planu.

Sledeća grupa pitanja i faktora koji čine Petu konferenciju specifičnijom od drugih jeste evolucija u pokretu nesvrstanosti. Kada govorimo o toj evoluciji podrazumevamo i njen istorijski bilans, koji je istorijski i po onome što je učinjeno i po onome što je sprečeno da se učini u svetu. Taj je bilans vrlo često neuhvatljiv, nemerljiv, jer je permanentan, počev od preusmeravanja opštih kretanja u svetu protiv neokolonijalističkih hegemonističkih sistema ili sprečavanja totalne blokovske podele sveta, pokretanja raznih procesa, kao što su detant, izgradnja novog međunarodnog ekonomskog pokreta, formulisanje sadržaja aktivne miroljubive koegzistencije, podsticanje rešavanja mnoštva ključnih međunarodnih pitanja, pa do promene u prioritetima pojedinih problema u međunarodnim odnosima i pretvaranja OUN u univerzalni instrumenat borbe za mir itd. Sve je to stvorilo povoljnije uslove za borbu za nezavisnost, suverenitet, razvoj i progres, povezalo snage mira, oslobođenja i napretka u veoma širok front koji deluje na univerzalnom planu u pravcu korenitog menjanja međunarodnih odnosa. O svemu tome će sigurno biti više govora u saopštenjima na »Okruglom stolu«.

Drugi aspekt ove evolucije u politici nesvrstavanja, u matici nesvrstanosti, izražen je u njenoj stalnoj univerzalizaciji i po broju zemalja koji je stalno u porastu, po stalnom povećavanju broja pitanja koja nesvrstana politika tretira i po izmeni prilaza njihovom tretiranju, i po prelasku nesvrstanosti iz sfere ideja u sferu praktičnih rešenja, što pretvara politiku nesvrstanosti u sve organizovaniju materijalnu snagu na globalnom planu.

Ovim hoćemo da kažemo da povećanje broja nesvrstanih zemalja nije samo aritmetički pokazatelj, već se ispoljava u novim kvalitetima: svaka novooslobođena zemlja prilazi pokretu nesvrstanosti, nijedna nije otpala bez obzira na pritiske; nesvrstani pokret obuhvata sve veći broj zemalja socijalističke društvene orijentacije; sve veći interes zemalja članica vojnih saveza i političkih blokova da se u raznim vidovima pridruže pokretu nesvrstanosti i da sarađuju sa nesvrstanim zemljama, identifikujući svoje težnje za autonomnim delovanjem u međunarodnim odnosima sa politikom nesvr-

stanosti. Sve to pokazuje da nesvrstana politika postaje neizbežno opredeljenje za sve zemlje koje se bore za nezavisnost, suverenitet, mir, progres i ravnopravnu međunarodnu saradnju.

S druge strane, stalno se potvrđuje da je u eri promenjenih odnosa među vodećim silama i blokovima, u kojoj egzistiraju ili se alterniraju elementi konfrontacije i sporazumevanja, a ograničeni detant se nastoji svesti na odnose među užim brojem zemalja, u kojoj se na drugačiji način nastoje sačuvati odnosi neravnopravnosti — politika nesvrstanosti ne samo neophodna, već predstavlja jedini izlaz za menjanje status quo u svetu. U takvoj situaciji politika nesvrstavanja deluje na svim pravcima međunarodnih odnosa, bavi se svim ključnim pitanjima u svetu, preobražava se iz opozicione snage i snage koja se suprotstavlja postojećem sistemu u graditelja novog sistema međunarodnih odnosa, u nosioca ravnopravne međunarodne saradnje i u snagu koja pruža konstruktivnu platformu za rešavanje međunarodnih problema, uz uvažavanje legitimnih interesa svih naroda i zemalja u svetu.

Čini mi se da je ovde mesto da se nešto kaže i o nekim drugim aspektima evolucije politike nesvrstavanja koja se izražava u kompleksnijim međusobnim odnosima u matici nesvrstanosti, odnosno među nesvrstanim zemljama. Kompleksniji i, rekao bih, komplikovaniji odnosi među nesvrstanim zemljama imaju različite izvore i bilo bi verovatno pogrešno ako bismo razvoj međusobnih odnosa pripisali samo stranim uticajima. Ovi odnosi se kreću prividno u dva kontradiktorna pravca: na jednoj strani jača zajedništvo, osećanje međupovezanosti i potrebe za što konkretnijom aktivnom solidarnošću, dok na drugoj strani odnosi među pojedinim nesvrstanim zemljama postaju komplikovaniji i na momente antagonizirajući. Tu se, naravno, ne radi samo o normalnim razlikama među nezavisnim suverenim zemljama, koje imaju različite uzroke vezane za razne geopolitičke sredine i unutrašnje i spoljne faktore sa kojima se nesvrstane zemlje suočavaju. Uostalom, Konferencija u Lusaki je i održana tako reći u znaku jedinstva u različitostima. Mislim da je za demokratski pokret, kakav je nesvrstanost, normalno da postoje razlike; u našem pokretu nema nametanja, nema nastojanja da se postigne inače neostvarivo monolitno jedinstvo, jer nema glavnog »balansera« u grupi nesvrstanih zemalja, koja je inače sastavljena od zemalja sa različitim međunarodnim položajem i društvenim sistemima, od zemalja koje imaju različite društvene, političke i ekonomske interese. Nesvrstane zemlje su istovremeno vezane najvećim sličnostima koje izviru iz njihovog objektivnog položaja u sistemu koji je stvaran bez njih i, reklo bi se, protiv njih, iz zaje-

dnčkih ocena karaktera tog sistema i potrebe da se on mora korenito menjati, a i iz saglasnosti o putevima menjanja tog sistema. Zbog ovih bazičnih sličnosti i doživljavaju iznenađenja svi oni faktori koji svaki put kada se pojavi neki problem očekuju dezintegraciju pokreta.

Razlike su, prema tome, normalna pojava, objektivno su uslovljene i nisu nikada remetile jedinstven nastup u vezi sa glavnim pitanjima, posmatrajući ih sa stanovišta suštine, celine zadataka nesvrstanosti i njene istorijske usmerenosti. Ono što je novije i što se javlja u nešto zaoštrenijem vidu jeste sukobljavanje između pojedinih nesvrstanih zemalja na nekim područjima. Tu mislim na probleme kao što su zapadna Sahara, Džibuti, Istočni Timor, Eritreja, Liban itd. Ti sporovi su posledica razvoja u svetu, uticaja tog razvoja na nesvrstani pokret koji ne deluje u vakuumu, raspadanja kolonijalizma i isturanja u prvi plan tzv. malih kolonijalnih teritorija koje se povremeno pojavljuju i kao problem nacionalnog jedinstva pojedinih zemalja, problem granica i sl. Ne treba preuveličavati niti dramtizovati te sukobe, ali ne bi bilo uputno ni ignorisati ih.

Nesvrstani pokret nije grupa zemalja sa idiličnim odnosima. One imaju zajedničke ciljeve, postigle su visok stepen jedinstva u ostvarenju tih ciljeva, ali se pojavljuje i mnoštvo teškoća koje ponekad proizilaze i iz činjenice da su pojedine nesvrstane zemlje opterećene teškim kolonijalnim nasleđem i stranim uticajima i ambicijama koje izviru iz usko shvaćenih nacionalnih interesa, iz čega proizilazi i ponašanje u praktičnoj politici koje nije uvek u skladu sa principima politike nesvrstanosti. Ministarski sastanak Koordinacionog biroa u Alžiru je ove probleme tretirao na konstruktivan način, ne prikrivajući ih, ali tretirajući ih i u okviru opštih principa politike nesvrstanosti, nastojanja da se pronađe zajednički imenitelj, isturajući u prvi plan njihov načelni aspekt, ostavljajući po strani elemente zaoštrenosti između pojedinih nesvrstanih zemalja.

Treći aspekt evolucije politike nesvrstanosti odnosi se na različite prilaze ovoj politici, nastojanja da se ona reformuliše bilo kao front usmeren u pravcu konkretnih interesa pojedinih velikih sila, bilo u pravcu neutralističke ekvidistance između blokova sa ciljem da se politika nesvrstavanja neutralizuje i podredi blokovskoj politici izraženoj u sukobljavanju ili nadmetanju, odnosno sporazumevanju blokova.

Neke zemlje i konzervativne snage u svetu nastoje da zaustave progresivnu sadržinu nesvrstane politike i pod izgovorom da je nesvrstanost otišla »suviše ulevo«, da je postala suviše jednostrano ori-

jentisana, da je suviše oslonjena na socijalističke zemlje, u suštini deluju u pravcu pasivizacije i neutralizacije politike nesvrstavanja kao pokretačke snage u borbi protiv svih oblika zavisnosti.

Ima i drugih pokušaja slabljenja politike nesvrstanosti, kao što je slučaj u nekim aspektima verskog ili drugog organizovanja država. U tim grupacijama mogu trenutno preovlađivati orijentacije koje na dužoj stazi otežavaju afirmaciju nesvrstane politike. Istu ulogu mogu da imaju i pojedine jednostrano orijentisane akcije okupljanja tzv. trećeg sveta, akcije koje sužavaju osnovu politike nesvrstavanja i time slabe njenu univerzalnu ulogu.

Nema nikakve potrebe da se dokazuje da nijedna od ovih tendencija nema osnova da prevlada i ne može dobiti masovniju podršku među nesvrstanim zemljama. Suština nesvrstanosti se izražava, a dosadašnji razvoj je to potvrdio, u borbi protiv svih oblika i odnosa zavisnosti, podređivanja i eksploatacije, u borbi za ravnopravnost, izgradnju novog sistema međunarodnih odnosa, najuniverzalnije i najkonstruktivnije platforme za rešenje ključnih međunarodnih problema.

U takvoj situaciji stalnog jačanja nesvrstanosti kao svetske politike, kao graditelja novog sistema međunarodnih odnosa i faktora koji deluje na univerzalnoj osnovi, u situaciji u kojoj je došlo do značajne evolucije u matici nesvrstanosti, u situaciji pojačanih pritisaka i izvesnih unutrašnjih kretanja koja vode ka složenijim međusobnim odnosima među pojedinim nesvrstanim zemljama, čini nam se da bi Peta konferencija trebalo da nastoji — odražavajući naravno, sve ono što je novo u politici nesvrstavanja i međunarodnim odnosima — da na globalnijem planu usaglasi opšti uticaj politike nesvrstavanja sa mogućnošću vođenja konkretnih akcija u rešavanju pojedinih međunarodnih pitanja. Drugim rečima, Peta konferencija treba da doprinese da se nesvrstane zemlje bolje organizuju, da direktnije učestvuju u rešavanju pojedinih pitanja, jasnije definišu ulogu politike nesvrstanosti, da ojačaju jedinstvo na bazi razvijanja međusobne saradnje i konkretne solidarnosti i da prevaziđu sopstvene nesuglasice delujući u okviru principa pokreta nesvrstanosti.

Novi međunarodni kontekst stvara povoljnije mogućnosti za delovanje nesvrstanih zemalja i širenje uticaja politike nesvrstavanja i stavlja mnogo složenije zadatke nesvrstanom pokretu i nesvrstanim zemljama. To je bio slučaj kada se radilo o krizama i kriznim žarištima, o oceni međunarodne situacije, o potrebi da se preduzmu ini-

cijative na planu detanta i na pravnom rešavanju dugoročnih pitanja, bilo da se radi o daljem izgrađivanju strategije dijaloga sa razvijenim svetom ili o nastojanjima da preduzmemo inicijativu na planu razoružanja, da se ujednače kriteriji oko toga ko može da bude punopravni učesnik u pokretu nesvrstanosti, posmatrač i gost.

Pokret nesvrstavanja nije u dilemi kuda da ide. On je zacrtao trajne puteve svog hoda i svog delovanja na međunarodnom planu. Radi se o tome da danas treba sve učiniti da se njegovi ciljevi učine jasnijim, da se njegova akcija učini efikasnijom i da se njegovo delovanje učini organizovanijim. Mislim da ovakve diskusije, kakva je ova danas i kakve će biti potrebno još organizovati i na međunarodnom i unutrašnjem planu ozbiljno doprinose razradi doktrine nesvrstanosti, rekao bih čak, bez preterivanja, stvaranju i razradi jedne vrste ideologije politike nesvrstanosti. Tu, naravno, ne mislim na unošenje ideoloških momenata u pokret nesvrstanosti, u akcije zajednice nesvrstanih zemalja, već na jačanje konzistentnog i konstruktivnog pogleda na svet i na međunarodne odnose.

Hteo bih još nešto da kažem o nekim problemima koji su vrlo aktuelni i koji će možda dovesti do ozbiljnijih debata na Konferenciji nesvrstanih zemalja. Radi se, prvo, o Bliskom istoku ne samo zbog univerzalnih implikacija tog problema, njegove eksplozivnosti, već i zbog svega onoga što mogu i što ne mogu arapske zemlje da učine u njegovom rešavanju, zbog određene krize u njihovim međusobnim odnosima i mogućih ekstremističkih akcija i zahteva koji ne odgovaraju zajedničkim pogledima i interesima nesvrstanih zemalja. Mislim tu i na mogućnost da se arapske zemlje na Petoj konferenciji nesvrstanih zemalja usmere na isključenje Izraela iz Ujedinjenih nacija, što za većinu nesvrstanih zemalja nije prihvatljivo. Verovatno će biti dilema i polemike i oko definisanja dalje strategije dijaloga sa razvijenim zemljama u vezi sa izgradnjom novog međunarodnog ekonomskog poretka, posebno posle nezadovoljavajućeg rezultata četvrtog UNKTAD-a. Najozbiljnije diskusije će sigurno biti vođene i do Pete konferencije, a možda i na samoj konferenciji, oko kriterijuma za prijem u pokret nesvrstavanja. Kada govorimo o kriterijumima ne mislimo samo na moguće nagodbe i kompromise oko toga ko može da bude član, odnosno punopravni učesnik, ko posmatrač, a ko gost na ovoj konferenciji. To je sporednije pitanje i verovatno će se naći neko rešenje, možda na bazi odluka u Limi o pozivanju četiri zemlje koje su prisustvovalе ministarskoj konferenciji nesvrstanih zemalja, s tim da se traži konsensus za sve druge zemlje. Pitanje kriterijuma odražava celokupnu evoluciju i položaj nesvr-

stanih zemanja, direktno nadire u temelje politike nesvrstanosti, u njegovu suštinu i otvaranje puteva za stvaranje uslova za jačanje njegove uloge.

U vezi s tim postavljaju se dva suštinska pitanja. Prvo, da li su kriterijumi iz 1961. i 1964. godine važeći i opravdani i danas, i, drugo, koji su putevi daljeg jačanja pokreta nesvrstanosti. Tu postoje dva mišljenja, dve škole; jedna je da broj ne znači ništa, da je povećanje broja čak put slabljenja politike nesvrstanosti; druga se izražava u tome da je okupljanje što većeg broja zemalja jedan od bitnih uslova jačanja pokreta nesvrstanosti, njegovog uticaja i prodiranja u sve strukture međunarodnih odnosa. Prihvatili mi ili ne ovakve procene, činjenica je da je pokret, okupljajući sve veći broj zemalja, potresao sve stare strukture međunarodnih odnosa, stalno širio zonu nesvrstanosti i nezavisnosti i u blokovima i van njih i da nesvrstane zemlje, prema tome, budući da nisu zatvoreni klub zemalja nego politički pokret, moraju da se okrenu ka svakoj stvarnoj evoluciji — ka nezavisnosti.

Pri tome se nailazi na ozbiljne prepreke dve vrste: jedna je prepreka izražena u shvatanju onih zemalja koje ne žele da se stvaraju presedani na osnovu kojih može doći do učešća zemalja koje one žele da spreče; drugi red otpora jeste dogmatski prilaz pokretu nesvrstanosti, koji se izražava u shvatanju da nesvrstanost treba da se sastoji od što manjeg broja zemalja koje mogu da se jače angažuju u međunarodnim odnosima, a pokret nesvrstanosti treba da postane pokret idejnih istomišljenika i da će tako biti čvršći i jači. I tu se stvara osnova za ozbiljne dileme, razmimoilaženja koja su načelnog karaktera, a koja, u suštini, izražavaju nedoumicu oko toga šta nesvrstanost jeste, a šta nije, odnosno, šta treba da bude u bližoj i daljoj budućnosti.

Naravno, postoje još brojna pitanja načelnog i konkretnog karaktera. Ono što će, svakako, dominirati na Petoj konferenciji jeste da se nađu odgovori na brojne složene izazove, da se nađe odgovor na novi način nastupanja snaga imperijalizma, kolonijalizma, neokolonijalizma i drugih snaga dominacije i hegemonizma, kao i da se izgradi strategija otpora takvom nastupanju, da se izrazi i razradi konkretna solidarnost nesvrstanih zemalja. Nesvrstani pokret mora da stalno razrađuje koncepte i instrumente sopstvene akcije koje ga mogu dovesti u situaciju da direktnije deluje na međunarodne odnose, da postane faktor konkretne solidarnosti sa zemljama čija je nezavisnost ugrožena, da oblikuje međunarodne procese i kretanja, da postane faktor pronalaženja i učvršćivanja novog sistema kolektivne bezbednosti na bazi jednake bezbednosti za sve narode, ali

i faktor odvrćanja agresije. To je sigurno dug put, proces, ali se nesvrstana politika mora još odlučnije usmeriti tim pravcem ukoliko misli da traje kao dinamični faktor menjanja međunarodnih odnosa, u zajednici sa svim snagama progressa, oslobođenja i nezavisnosti, nudeći rešenja koja mogu da zadovolje legitimne interese svih naroda.

Dr Zoran VIDA KOVIĆ

SAVREMENA RAZVOJNA FAZA MONOPOLISTIČKOG KAPITALIZMA I OBLICI AGRESIJE

T e z e

1.

Strukturalna kriza monopolističkog kapitalizma i agresija

Prvobitno obeležje monopolističkog kapitalizma sadržano je:

a) u strukturalnoj krizi (Marksov zakon tendencijskog opadanja profitne stope, kriza oplodnje, tj. produkcije kapitala, iz koje izrasta kriza kapitalističke društvene reprodukcije, tj. produkcije i reprodukcije klasnih odnosa proizvodnje kapitala);

b) u intenzivnom pokretanju »činilaca sa dejstvom suprotnim« (Marks) osnovnim uzročnicima strukturalne krize, od monopolističkih kapitala i vladajućih klasa pod hegemonijom monopolističkih buržoazija. To obuhvata dalekosežne promene načina proizvodnje kapitala, klasa i njihovih međusobnih odnosa u pojedinačnim društvima i u međunarodnim celinama, klasnih poredaka (društvenih sistema) i strategija vladajućih klasa u klasnoj borbi i u odnosu na sve dimenzije društvene prakse; i

c) u tome što dejstva intenzivno pokrenutih činilaca koji suzbijaju, odnosno preodolevaju strukturalnu krizu u procesu proizvodnje kapitala, u ekonomskoj sferi društava, uistini ne savladavaju tu krizu, već premeštaju njena žarišta iz ekonomske u druge društvene sfere, iz kapitalističkih metropola u druge zemlje, iz pojedinačnih društava u njihove međunarodne celine (međunarodne procene i odnose), i tako pretvaraju krizu proizvodnje kapitala, ekonomsku krizu, u globalnu (s međunarodnim radijusom) socijalno-političku krizu i krizu civilizacije. Ti efekti premeštanja žarišta krize povratno dejstvuju na uzročnike krize proizvodnje kapitala,

pa se zatvara »začarani krug« produbljivanja i proširivanja strukturalne krize monopolističkog kapitalizma.

U fazi prelaza iz domonopolističkog u monopolistički kapitalizam (u poslednjoj trećini XIX stoleća i prvoj trećini XX stoleća), i u prvoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma (u drugoj trećini XX stoleća, od velike svetske ekonomske krize do kraja posleratne stabilizacije i ekspanzije »neokapitalizma«), strukturalna kriza i način njenog kapitalističkog suzbijanja — premeštanja — proširivanja ispoljili su se osobito u globalnim i razornim socijalno-političkim krizama, a posebno u *imperijalističkim, kolonijalnim i kontrarevolucionarnim ratovima*. U tim oblicima *agresija je predstavljala periodično (ciklično) ispoljavanje krajnjih konzekvencija socijalno-političkih kriza i načina njihovog »rešavanja« od vladajućih klasa, radi uspostavljanja društvenih uslova za produžavanje proizvodnje kapitala i reprodukciju njegovih klasnih odnosa inače zahvaćenih strukturalnom krizom.*

Ali već u tim oblicima agresije nalazimo *sažeti izraz svih »činilaca sa suprotnim dejstvom«*: vojno-političko nasilje i celokupna vanekonomska prinuda u funkciji suzbijanja uzročnika strukturalne krize (osiguravanja eksploatacije i uspostavljanja nadeksploatacije radne snage, povećanja stope viška vrednosti putem obaranja cene i ograničavanja vrednosti radne snage, suzbijanja klasnog otpora povećanoj eksploataciji itd.).

Evropski fašizam između dva rata i fašistička agresija u drugom svetskom ratu predstavljaju najvažniji konkretno-istorijski primer sažimanja svih »činilaca sa suprotnim dejstvom« u oblike krajnje i radikalno vanekonomske prinude i vojno-političkog nasilja. *Fašistička mutacija kapitalističkog načina proizvodnje i klasnog poretka je izraz i proizvod strukturalne krize i njenog kapitalističkog »rešavanja«*; permanentno političko nasilje i agresivni ratovi postaju bitan sastavni deo fašistički mutiranog načina proizvodnje i klasnog poretka.

U savremenoj, drugoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma, čije su se karakteristike ispoljile u prošloj i još više u ovoj deceniji, strukturalna kriza dostiže novi razvojni stupanj:

a) Premeštanje-proširenje žarišta ka *globalnoj krizi civilizacije* (razorna ekološka kriza, kriza prirodnih uslova proizvodnje — energetska, sirovinska itd., kriza ishrane u planetarnim razmerama, »socio-demografska« kriza, kriza urbanog života i celokupnog civilizacijskog kretanja razvijenog kapitalističkog društva, kriza obrazovanja i upotrebe ljudskih sposobnosti, kriza zadovoljavanja podruštvljenih potreba, enormno produbljivanje krize u odnosima

između proizvodno, društveno-ekonomski, kulturno i civilizacijski različito razvijenih društava unutar kapitalističke društvene reprodukcije itd.);

b) Kranje usiljena intenzifikacija »činilaca sa suprotnim dejstvom« od superkoncentrisanih, međunarodno organizovanih kapitala (*»supranacionalnih monopola«*) i nanovo restrukturisanih monopolističkih buržoazija koja se svrstavaju u međunarodnu hijerarhiju proizvodnje kapitala i klasnih poređaka, *pokreće lanac — međunarodnog — u planetarnim okvirima — rasprostiranja, premeštanja i regionalno diferenciranog ispoljavanja dejstava globalne ekonomske, socijalno-političke i civilizacijske krize*. Svako od »lokalnih« žarišta postaje momenat globalne krize, a njeno kapitalističko »suzbijanje« pretpostavlja neprestano premeštanje tih žarišta u svetskom lancu. Globalna kriza civilizacije — čija je glavna osovina u odnosima »razvijenih« i »nerazvijenih« zemalja — krajnje potencira socijalno-politički nivo krize, naročito na navedenoj relaciji.

c) U pokretanju »činilaca sa suprotnim dejstvom« *organski se povezuju i srastaju proizvodni* (i ukupan ekonomski) *aparati* (sistem proizvodnje kapitala) *sa političko-represivnim* (i ideološkim) *aparatom* klasne vladavine. Tako *političko-represivni aparat postaje permanentan bitni unutrašnji sastavni deo načina proizvodnje kapitala* (*»proizvodnog aparata«*). Proizvodnja i prisvajanje viška vrednosti uključuju neprestanu i sistemsku vanekonomsku prinudu. I vice versa: *celokupan proizvodni aparat preuzima i razvija političko-represivne* (i ideološke) *funkcije*, postaje oruđe suzbijanja otpora strategiji rešavanja kriza unutar kapitalističke reprodukcije. S tim u vezi kapitalistički proizvodni aparat dobija *kontrarevolucionarni* karakter, u veoma diferenciranim oblicima uspostavlja se jedinstvo između kapitalističke reprodukcije i kontrarevolucionarnog nasilja i poretka (najpre poznato na primeru klasičnog fašizma). Ove osobine se najpre ispoljavaju u međunarodnoj dimenziji kapitalističkog procesa.

Zbog tih novih karakteristika, u savremenoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma i njegove strukturalne krize, *značajno se menjaju i oblici, sredstva i efekti agresije i vojno-političkog nasilja u sklopu agresije u celini:*

(a) Pretvaranje agresije u *permanentan proces*, s neprestanim premeštanjem težišta u navedenom svetskom lancu. Umesto periodičnog, odnosno cikličnog ispoljavanja krajnjih političkih konzekvencija kapitalističko-monopolističkog »razrešavanja« strukturalne krize, *agresija postaje bitni sastavni deo permanentnog sistema proizvodnje kapitala i kapitalističke društvene reprodukcije*.

(b) Vojno-političko nasilje koordinirano je sa upotrebom kapitalističko-monopolističkog proizvodnog aparata kao sredstva agresije (osujećivanja ili ugušivanja nezavisnosti zemalja i naroda, njihovog samostalnog ekonomskog i društvenog razvoja).

Mada je odnos između ova dva sredstva agresije veoma promenljiv, zavisen od konjunkturnih momenata strukturalne krize, klasičnih borbi, revolucija i kontrarevolucija, ima osnova za pretpostavku o *tendenciji pomeranja težišta ka upotrebi proizvodnog aparata kao sredstva agresije*. Ali ta eventualna tendencija ne umanjuje bitan značaj aparata vojno-političkog nasilja i vojno-političkih strategija u međunarodnoj društvenoj reprodukciji monopolističko-kapitalističkih odnosa. Proizvodni aparat ostvaruje specifične represivne i agresivne funkcije pod uslovom da iza njega stoji odgovarajući sistem vojno-političke kontrole, prinude i represije. Osim toga, uspostavlja se organsko jedinstvo između monopolističko-kapitalističkih struktura i vojno-represivnih sistema, tako da je *proširena reprodukcija monopolističkih kapitala* značajnim delom posredovana ekspanzijom političko-represivnih sistema.

(c) Međunarodna hijerarhija proizvodnje kapitala i međunarodna restrukturacija vladajućih klasa stvara posebna žarišta agresije ne samo na relaciji između kapitalističkih metropola i »nerazvijenih« zavisnih, odnosno neokolonijalnih zemalja, a i zemalja koje teže emancipovanom razvoju, već se *relativno samostalna* žarišta pojavljuju na još dve relacije: prvo, između regionalnih »subimperialističkih« sila i zemalja podvrgnutih njihovom pritisku; i drugo, između kapitalističkih metropola u kojima se koncentriše međunarodna monopolistička akumulacija i iz kojih se upravlja međunarodnim proizvodnim i političko-represivnim sistemima, i drugih srazmerno razvijenih kapitalističkih zemalja koje postaju relativno sve značajniji izvor te akumulacije i objekat ekonomske i političke kontrole pomoću navedenih sistema.

2.

Jedinstvo produkcije kapitala i kapitalističke društvene reprodukcije, s političko-represivnim i kontrarevolucionarnim funkcijama

Teorijsko-metodološko uputstvo za tumačenje odnosa između savremenog monopolističko-kapitalističkog proizvodnog aparata (sistema proizvodnje kapitala) i sistema međunarodne političke repre-

sije, vojnog nasilja i agresije, nalazimo u Marksovoj teoriji o genezi i razvoju kapitalističkog načina proizvodnje putem *prelaska od formalnog ka stvarnom podređivanju radnih snaga kapitalu u procesu proizvodnje*.

Taj način proizvodnje započinje (prethodan ili prelazan istorijski oblik) s kapitalističkom svojinom nad sredstvima za proizvodnju, i oduzimanjem tih sredstava proizvođačima, tako da se pod ekonomskom vlašću kapitala (*»formalno podređivanje«*) grupišu radnici čija radna snaga (celina individualnih i društvenih sposobnosti proizvođača) zadržava svojstva iz pretkapitalističke proizvodnje, a ta svojstva od kojih zavisi proizvodnja čine otpornu snagu najamnih radnika u odnosu na kapitalističku eksploataciju. U klasnoj borbi, gušenjem tih otpornih snaga putem krupne mašinerije, tehničke organizacije rada i tehnološke upotrebe nauke kao sredstva eksploatacije, kapital poništava prethodna istorijski formirana svojstva radne snage, podređuje tu snagu vlastitom proizvodnom aparatu i čini radnike u procesu rada i celokupnoj egzistenciji zavisnim od upotrebe njihove radne snage pomoću tog aparata (*»stvarno podređivanje«*). To je opšta razvojna linija kapitalizma, koja dobija dva nova momenta u savremenoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma; oba momenta su bitno značajna za tumačenje savremenih oblika agresije.

Prvi od ta dva nova momenta tiče se *međunarodnog aspekta stvarnog podređivanja radnih snaga monopolističkim kapitalima*. Marks je ovu opštu razvojnu liniju kapitalizma razmatrao u teorijskoj apstrakciji odnosa između ukupnog kapitala (kapitalističke klase) i ukupnog radnika (radničke klase) u pojedinačnom kapitalistički razvijenom društvu. Sad se okviri analize bitno proširuju: globalna, svetska celina kapitala u odnosu na jednako globalnu celinu proizvođačkog stanovništva na suprotnom klasnom polu (*celine proleterskih klasa u svetskim okvirima*), koja obuhvata industrijski i »intelektualni« proletarijat razvijenih kapitalističkih zemalja, i nadeksploatisani industrijski i agrarni proletarijat zemalja strukturalno zavisnog kapitalističkog razvoja, a i nove proleterske klase koje nastaju radikalnom pauperizacijom — lišavanjem prošlih razvojnih oblika materijalnog života, a bez mogućnosti uključivanja u kapitalistički radni proces — ogromne mase stanovništva zemalja čiji je razvoj strukturalno ograničen i deformisan).

Marksova analiza pokazala je kako kapital pomoću vlastitog proizvodnog aparata (*buržoaske organizacije — strukture proizvodnih snaga*), počev od industrijske revolucije, pojedinačnog najamnog

radnika lišava mogućnosti vlastite upotrebe svojih proizvodnih sposobnosti, i te sposobnosti (radnu snagu) supstancijalno razgrađuje i čini strukturalno zavisnom od proizvodnog aparata (kapitalistička podela i organizacija rada) da bi slomio radnikovu »buntovnu snagu« (Marks). U novoj razvojnoj fazi istog procesa, monopolistički kapital u međunarodnom procesu svoje proizvodnje lišava velike nacionalne i regionalne celine proizvođačkog stanovništva mogućnosti vlastite upotrebe i razvoja svih činilaca proizvodnje života, te činioce (prirodne izvore, proizvodne sposobnosti radnog stanovništva, prethodno formirane materijalne i društvene uslove proizvodnje) supstancijalno razgrađuje (i delom razara), i opstanak celine tog stanovništva čini zavisnim od funkcionisanja svoje međunarodne strukture proizvodnih snaga, aparata internacionalne proizvodnje kapitala.

Logika i svrha tog procesa sastoji se u intenzivnom pokretanju »činilaca sa dejstvom suprotnim« strukturalnoj krizi, a najvažniji činioci su *povećanje eksploatacije* rada u starim i novim istorijskim oblicima, a i »ušteda u postojanom kapitalu« (što obuhvata i međunarodnu maksimalizaciju kapitalističke upotrebe sredstava za rad i prirodnih izvora).

Međunarodna maksimalizacija proizvodnje kapitala, koja bi kompenzirala činioce strukturalne krize pretpostavlja takvo povećanje eksploatacije i radikalne pauperizacije koje nije moguće bez *slamanja društvenog otpora, »buntovne snage« navedenih velikih nacionalnih i regionalnih celina proizvođačkog stanovništva*, naroda i zemalja pokrenutih u sadašnjoj istorijskoj situaciji ka nacionalno-političkoj i socijalno-ekonomskoj emancipaciji i bitnom materijalnom i kulturnom napretku (izraz tog pokreta je svetski proces socijalizma i pokret nesvrstanosti kao njen bitni sastavni deo). *Međunarodni kapitalistički proizvodni aparat stavlja se u dejstvo protiv tog istorijskog kretanja ka bitnoj emancipaciji, a iz tog dejstva nerazlučivog od globalne produkcije kapitala i društvenih uslova njegove proizvodnje — proizilaze glavne karakteristike savremenih oblika agresije protiv nezavisnog, nacionalno-politički i socijalno-ekonomski oslobodilačkog razvoja zemalja i naroda*. To se osobito tiče nesvrstanih zemalja, koje svoj nezavisni potilički i društveni razvoj postižu emancipacijom od imperijalističke logike vojno-političke podele i kontrole sveta, tj. podele sveta koja nasilno čuva i omogućuje globalnu kapitalističku društvenu reprodukciju; izoluje, neutrališe i deformiše društvene snage, pokrete i procese socijalizma.

Upotreba savremenog monopolističkog proizvodnog aparata u međunarodnom radnom i društveno-ekonomskom procesu teži:

— prvo, da celokupno radno stanovništvo pojedinačnih društava i regija postavi prema kapitalu u položaj »delimičnih radnika« (u procesu rada — proizvodnje života objektivirana zavisnost i podređenost);

— drugo, da između tih društava i regija s položajem zavisnih »delimičnih radnika« pokrene *konkurenciju u smislu što jeftinije ponude radnih snaga, vlastitih prirodnih i društvenih uslova proizvodnje* monopolističkim kapitalima. To je viši razvojni oblik onoga što je Marks analizirao kao »konkurenciju među radnicima« u korist kapitala; i

— treće, da pomoću globalne monopolističke strategije investicija, razmeštaja proizvodnje, robnog prometa i cena, kontrole tržišta radnih snaga itd. izvode *hijerarhijsku podelu ukupnog međunarodnog radnog stanovništva*. Reč je o diskriminatorskom razlikovanju naroda i zemalja u proizvodnji i potrošnji, što odgovara Marksovoj analizi hijerarhijske podela radnih snaga u funkciji maksimalizacije viška vrednosti. U realizaciji svakog od ova tri uslova reprodukcije kapitala u međunarodnim okvirima, uključeni su — kao unutrašnji, nerazlučivi činilac — političko-represivni aparati i strategije međunarodne političke prinude i fizičkog nasilja.

Monopolistički proizvodni aparat funkcioniše kao *instrumentarij međunarodne »ekonomske prinude«* (u koju je permanentno uključena latentna vanekonomska prinuda) sve dok se proces proizvodnje kapitala odvija pod njemu primerenim »normalnim uslovima« (dokle god na taj način predupređuje i guši društveni otpor — klasnu borbu — praksu nacionalno-političke i socijalno-ekonomske emancipacije). Kad u nekoj zemlji, regiji ili društvenom sektoru radikalizacija i proširenje klasne borbe i prakse emancipacije dostigne nivo kritičan za »normalne uslove« međunarodne monopolističko-kapitalističke reprodukcije, *isti proizvodni aparat* se stavlja u dejstvo kao *sredstvo političke represije*; u tim slučajevima je njegova upotreba i manifestno koordinirana sa specifičnim aparatima i strategijama političke prinude i vojnog nasilja.

Savremeni oblici agresije protežu se na celokupnu skalu upotrebe monopolističkog privrednog aparata u skrivenoj ili otvorenoj koordinaciji sa posebnim političko-represivnim aparatima, različiti momenti tih dejstava daju mogućnosti za klasifikaciju oblika agresije.

Da bi se shvatio kako agresija u međunarodnim odnosima prelazi iz latentnih u otvorene oblike, tj. kad poremećaji »normalnih uslova« međunarodne monopolističko-kapitalističke reprodukcije do-

stižu kritični nivo, neophodno je spomenuti bar neke od momenata koji čine te »normalne uslove«.

»Normalni uslovi« obuhvataju — pre svega — međunarodnu monopolističku regulaciju »nacionalnih« (*u pojedinačnim društvima*) *vrednosti cena radnih snaga*. Reč je o strategijama privrednog i društveno-kulturnog razvoja pojedinačnih zemalja, pod kontrolom monopolističkih ekonomskih i političkih centara, koje osiguravaju *bitne razlike u vrednosti radnih snaga*. Strukturom proizvodnje, prometa roba, ekonomske raspodele i potrošnje osigurava se da jednako produktivni radnici u različitim zemljama zadrže ili formiraju bitno različite individualne i društvene potrebe koje se zadovoljavaju u kapitalističkoj reprodukciji radne snage. Za primer navodimo privredni razvoj Latinske Amerike, gde je industrijalizacija (i krupna agrarna proizvodnja) sektorski ograničena i usmerena ka izvozu u kapitalistički razvijene zemlje, pa oplodnja kapitala bitno manje zavisi od povećanja potrošnje domaćeg stanovništva, što ekonomski omogućuje sistematsko ograničavanje vrednosti radne snage. Osim ograničavanja vrednosti radne snage, monopolističke strategije privrednog i društvenog razvoja zemalja i regija teže obaranju cene radnih snaga (najamnina) ispod njihove istorijski formirane »nacionalne« vrednosti. Tome osobito služi sektorski ograničen i deformisan privredni razvoj pojedinih zemalja, koji apsorbuje samo deo radnog stanovništva, a drugi sve veći deo prepušta radikalnoj pauperizaciji, čime stvara enormnu ponudu viška radne snage na ograničenim sektorima proizvodnje. Za primer navodimo privredni razvoj Rodezije. Ograničen i deformisan razvoj privreda Portugalije, Španije, dela Italije, Grčke, Turske i nekih severnoafričkih zemalja na sličan način je omogućio obaranje cena radne snage višemilionskog evropskog migrantskog radništva ispod vrednosti.

Pomoću strategijski uvedenih i fiksiranih razlika između »nacionalnih« i regionalnih vrednosti i cena radnih snaga uz odgovarajući razmeštaj sredstava za rad i oblike iznuđivanja viška rada, ostvaruje se međunarodna maksimalizacija viška vrednosti.

Na sličan način mogli bismo da pokažemo »normalne uslove« međunarodne kapitalističke reprodukcije u odnosu na monopolističku kontrolu eksploatacije izvora sirovina i energije; regionalnog rasporeda vrsta i faza proizvodnje, i sredstava za rad, i monopolističku kontrolu njihove upotrebe; monopolsku kontrolu naučno-tehnoloških resursa i njihov razmeštaj; ekonomski represivnu kontrolu cena i monetarnih odnosa u međunarodnoj razmeni itd.

Ovi »normalni uslovi« bivaju poremećeni do kritičnog nivoa u onim zemljama i regijama gde klasna borba i politički pokreti rad-

ništva i pauperizovanog stanovništva, u emancipovanim oblicima (kao u Čileu, Urugvaju, Angoli, Mozambiku, Španiji, Italiji, Portugaliji) ili u raznovidnim »narodnjačkim« klasnim savezima (kao u Brazilu, Argentini, Boliviji, Peru, mnogim afričkim i azijskim zemljama) dobija radikalni karakter ili prerasta u pokret i poredak nacionalno-političke i socijalno-ekonomske emancipacije tih zemalja. Tad se monopolistički proizvodni aparat stavlja u pokret kao represivno ali i *kontrarevolucionarno* sredstvo; svaki put je ta upotreba direktno ili zaobilazno povezana sa specifičnim vojno-političkim nasiljem.

Agresija protiv Čilea je poznati primer upotrebe međunarodnih monopolističkih privrednih instrumenata (tehnološke zavisnosti, kontrole cena na svetskom tržištu, kreditnih odnosa itd.) radi privredne, društveno-ekonomske i političke »destabilizacije« te zemlje pod *komunističko-socijalističkom* vladom Narodnog jedinstva. Takva upotreba proizvodnog aparata kao sredstva agresije bila je *bitna i neophodna pretpostavka* za pokretanje specifičnog vojno-političkog nasilja. Na ovom primeru se vidi suštinska povezanost između dva bitna momenta u savremenim oblicima agresije: primarna upotreba monopolističko-kapitalističkog proizvodnog aparata (kontrarevolucionarna strategija »destabilizacije«) omogućuje korišćenje unutrašnjih klasnih snaga i političko-represivnih aparata (vojske, policije, fašističkih terorističkih organizacija) zemlje koja je podvrgnuta međunarodnoj agresiji.

Iako su od čileanskog primera manje evidentna i poznata, u celosti ili delom slična obeležja imaju represivna dejstva međunarodnih sistema proizvodnje kapitala, i analognih vojno-političkih i političko-poliucijskih sistema u procesu gušenja nezavisnog društvenog razvoja i društveno-ekonomske emancipacije proleterskih klasa u toku više od jedne decenije u Brazilu, Boliviji, Paragvaju, Urugvaju i Argentini. U ovoj poslednjoj zemlji, populistički pokret i poredak, iz kojeg se postepeno izdvajao emancipovan radnički i narodni pokret sa socijalističkim programom, u celom posleratnom razdoblju, osuđivali su ostvarivanje »normalnih uslova« za internacionalni kapitalizam (delimično nezavisna industrijalizacija; porast vrednosti i cene radnih snaga, i uporna klasna borba za odbranu radničkog položaja). To je izazvalo dugoročnu sistematsku reakciju međunarodnih monopola, privredni krah zemlje i nametanje vojne diktature od koje se očekuje da uspostavi »normalne uslove«.

Na jugu Afrike uporište međunarodnih monopola u fašističkim režimima belih rasista trebalo je da posluži ne samo — niti prvenstveno — kao vojno-politička baza, već kao mostobran za invaziju

monopolističkog proizvodnog aparata (direktne investicije, tehnološka i finansijska zavisnost, strateški razmeštaj proizvodnje, kontrola tržišta radnih snaga) pomoću kojeg bi se politički oslobođenim afričkim zemljama nametnula proizvodno-strukturalna zavisnost. I na ovom primeru se vidi da je vojni agresivni aparat (portugalska kolonijalna vojska, i oružana sila rasističkih režima, uz oslonac NATO) bio koordiniran sa strategijom uspostavljanja strukturalne kapitalističke zavisnosti mnogih afričkih zemalja. Za vreme agresije protiv Angole, uporedo sa pokretanjem delova tog vojnog agresivnog aparata, bio je učinjen pokušaj da se iskoriste elementi privredno-strukturalne zavisnosti radi izolacije angolske revolucije (na primer, da se Zambija tehnološki i ekonomski prisili da suzdrži podršku angolskoj revoluciji). To se ponavlja i u vezi sa oslobodilačkim ratom u Zimbabve (Rodeziji).

3

Međunarodna restrukturacija vladajućih klasa i savremeni oblici agresije

Već smo savremene razvojne tendencije i oblike agresije tumačili polazeći od promene odnosa između ukupnog kapitala i celine radnog stanovništva (proleterskih klasa) u globalnim međunarodnim okvirima. Naglasak smo stavili na tendenciju stvarnog podređivanja velikih celina radnog stanovništva pojedinih zemalja i regija radi maksimalizacije proizvodnje kapitala i slamanja društvenog otpora. Polazeći od toga primarnog momenta, potpunija spoznaja savremenih oblika agresije zahteva i analizu *odnosa između kapitala i eksploatatorskih klasa, u međunarodnim razmerama*. S tim u vezi u novoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma nastupa krucijalna promena, koja se najčešće spominje kao tendencija iščezavanja *nacionalnih buržoazija* i njenih šansi za odbranu nacionalne nezavisnosti i vođenje društvenog napretka u zemljama *»trećeg sveta«*. U kapitalistički razvijenim zemljama tome odgovara restrukturacija metropolskih buržoazija pod hegemonijom promenjene monopolističke buržoazije, takođe s tendencijom ograničavanja nacionalne nezavisnosti tih klasa i njihovih poredaka.

U pokretima za nacionalno-političku i socijalno-ekonomsku emancipaciju zemalja i naroda, posebno unutar pokreta nesvrstanošti, ova promena se izražava u pomeranju klasnih snaga koje su prvenstveni nosioci tog istorijskog kretanja (posebno u »zemljama u

razvoju«). U prethodnom razvojnem periodu, kojem pripada i prethodna faza pokreta nesvrstanosti, u pretežnom delu zemalja koje su pripadale tom pokretu, nosilac emancipacije bio je socijalno-politički blok zasnovan na klasnom savezu postkolonijalnog proletarijata, seljaštva i nacionalne buržoazije (odnosno njoj sličnih državno-kapitalističkih klasnih grupacija, kojima su vojni aparati u tim zemljama bili najbliži). Tom klasnom savezu odgovarala je široka skala *narodnjačkih* ideologija, pokreta i poredaka, unutar kojih su elementi socijalističkih programa i težnji bili prepleteni s drugim elementima, u krajnjoj analizi nacionalno-buržoaskog porekla i horizonta. (Sukarnov NOSAKOM u Indoneziji, naserizam u Egiptu i drugim arapskim zemljama, razne varijante »afričkog socijalizma« s državno-kapitalističkim pretpostavkama, populizam u Latinskoj Americi, orijentacija u Indiji itd.).

U savremenom razvojnem periodu dolazi, postepeno ili naglo, do razlučivanja tih klasnih saveza i njihovih političkih pokreta i ideologija: buržoaski (i drugi eksploatatorski) elementi se delom orijentišu ka međunarodnoj kapitalističkoj integraciji, ili bivaju nasilno prisiljeni na to, a težište pokreta za emancipaciju prelazi na proletherske klase koje obuhvataju sve veći deo društva i teže da ostvare političku hegemoniju i u odnosu na delove sitne i srednje buržoazije koji su ugroženi kapitalističkom integracijom. O tome, posle alžirske, kubanske i osobito vijetnamske revolucije, svedoči pomeranje antikolonijalnih revolucija ka proletherskoj sadržini i socijalističkim programima (obe Gvineje, Angola, Mozambik, kretanja u mnoštvu drugih afričkih zemalja). Jednako o tome svedoči i involucija mnogih zemalja koje su pod narodnjačkim poretom krenule putem emancipacije, ali su zatim doživele reakcionarne preokrete ili specifičnu međunarodnu agresiju; u obe varijante klasni nosioci te reakcionarne ili kontrarevolucionarne tendencije sastoje se iz eksploatatorskih grupacija koje postaju strukturalno zavisne od međunarodnog kapitalističkog procesa.

Teorijski pristup ovoj tendenciji takođe započinjemo od opšte razvojne linije kapitalističkog načina proizvodnje. U sadašnjoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma, drugi novi momenat u opštoj razvojnoj liniji tiče se *stvarnog podređivanja domonopolističkih oblika kapitala njegovim razvijenim monopolističkim oblicima i stvaranja velikih međunarodnih sistema za proizvodnju kapitala putem stvarnog podređivanja mnoštva formalno samostalnih kapitala superkoncentrisanim monopolima*. Na taj način se u odnosima među kapitalima, među frakcijama kapitalističke klase, i među buržoazijama u pojedinačnim društvima i regijama sveta, u izvesnom smislu

ponavlja proces koji se odvijao između kapitala i najamnog radništva u toku geneze i sukcesije prošlih razvojnih oblika kapitalizma.

U prvoj razvojnoj fazi imperijalizma monopoli su podređivali domonopolističke oblike kapitala pretežno putem razvojnih oblika *ekonomske svojine* (sistema ekonomsko-svojinskog učešća dominantnog finansijskog kapitala u mnoštvu preduzeća koja se na taj način podvrgavaju njihovoj kontroli u pogledu investicija, i cena i profita, raspodele viška vrednosti, upotrebe akumulacije). Ekonomsko-svojinska hegemonija monopolističke buržoazije (koja se javlja osobito u obliku *finansijske oligarhije*) osiguravana je i *dopunjavana* uspostavljanjem kontrole te hegemonističke grupacije nad političkim i ideološkim aparatima klasne vladavine, u sukobu s drugim frakcijama buržoazije. Evropski fašizam iz prve polovine stoleća je, pored drugih primarnih uzroka i funkcija, bio i jedna od formi uspostavljanja dominacije monopolističke buržoazije nad drugim buržoaskim grupacijama, u toj fazi monopolističko-kapitalističke klasne restrukturacije. Takođe, jednu od tih formi vidimo i u načinu uspostavljanja hegemonije SAD nad građanskom Evropom i Japanom, u prvom posleratnom periodu. U oba primera zapažamo da je vojno-politička dominacija imala bitnu samostalnu ulogu unutar celine monopolističko-buržoaske hegemonije, i da je ta samostalna uloga (markantno izražena u fašističkom vojnom i političko-policijskom nasilju u Evropi) bitno dopunjavala inače nedovoljne ekonomsko-svojinske oblike hegemonije. *Formalno* podređivanje domonopolističkih kapitala, i buržoazija drugih zemalja, dominantnim monopolističkim grupacijama, nadograđivano je osamostaljenim aparatima i funkcijama vojno-političke represije. To je bila i opšta karakteristika kolonijalizma i početnih oblika neokolonijalizma, u prvoj fazi monopolističkog stadija kapitalizma: tom obliku pripadaju i korejski i indokineski ratovi, kolonijalni ratovi u Alžiru i drugim afričkim zemljama u prvom posleratnom periodu, vojno-političke i policijsko-subverzivne intervencije SAD u Gvatemali, Panami, Dominikanskoj Republici i sl., a i kontrarevolucionarna intervencija u Grčkoj, zaštita fašističkog poretka u Španiji itd.

U drugoj razvojnoj fazi imperijalizma, superkoncentrisani monopolistički kapitali, naročito u obliku velikih sistema za međunarodnu maksimalizaciju proizvodnje viška vrednosti i prisvajanja profita — podređuju i unutar svojih finansijskih, tehnoloških, organizacijskih i poslovnih sistema apsorbuju druge kapitale ne samo pomoću ekonomsko-svojinske dominacije, već osobito putem *stvarnog* podređivanja, *pomoću celokupnog aparata internacionalizovane i visoko integrisane proizvodnje kapitala*. Između mnoštva instrume-

nata takvog stvarnog podređivanja domonopolističkih kapitala, a i monopolističkih kapitala iz prethodnog perioda, savremeni vodeći i dominantni supermonopoli su i:

— Kontrola resursa naučno-tehnološke revolucije, naučnih kadrova i organizacije naučnog rada, naučnih pronalazaka i njihove tehnološke primene; razmeštaj naučno-tehnoloških potencijala proizvodnje na pojedine grane i faze proizvodnje, regije i zemlje u međunarodnom procesu, prema strategiji međunarodne maksimalizacije oplodnje kapitala i proširene reprodukcije zavisnosti drugih kapitala, zemalja i regija od supermonopola koji ostvaruju takvu kontrolu i razmeštaj;

— Međugranski i međunarodni razmeštaj sredstava za rad (mašinerije različitog stepena tehnološke razvijenosti), i osobito proizvodnje sredstava za rad, na način kojim se materijalno-tehnički objektiviraju bitno različiti uslovi proizvodnje, utvrđuje strukturalna zavisnost od međunarodnih monopolističkih centrala i u međunarodnim okvirima postiže ušteda u postojanom kapitalu. Na taj način se uvodi hijerarhijska skala razlika u organskom sastavu kapitala (SAD—SR Nemačka — druge evropske kapitalističke zemlje i Japan — sekcije međunarodnih monopola u subimperijalističkim zemljama — ostale strukturalno zavisne i neokolonijalne zemlje). To omogućuje kontinuirano, na materijalizovanim strukturama zasnovano, prisvajanje supermonopolističkih profila i takođe hijerarhijsko raspodeljivanje ukupne internacionalne mase viška vrednosti;

— Međunarodna podela i kombinacija (organizacija) rada (i svih činilaca proizvodnje) pod kontrolom supermonopolističkih centrala. Pojedinačne celine radova (fabrike i sistemi fabrika u pojedinačnim zemljama i regijama) pretvaraju se u zavisne elemente velikih međunarodnih i međugranskih sistema, pa njihovo funkcionisanje — bez obzira u čijem su ekonomskom vlasništvu, privatno-kapitalističkom ili podržavljenom — zavisi od monopolističkih centrala tih sistema, nalazi se u njihovom faktičkom posedu (tj. omogućuje im da crpe višak vrednosti) i kad nisu ekonomski vlasnici;

— Strategija strukturalno zavisnog »razvoja« zemalja, regija; sektora i grana proizvodnje. Takav »razvoj« nameću supermonopolističke centrale pomoću celokupnog ekonomskog monopola i proizvodnog aparata, tako da usmeravaju, ograničavaju i deformišu razvoj tih zemalja, regija, sektora i grana saglasno ciljevima međunarodne maksimalizacije i hijerarhijske raspodele viška vrednosti;

— Međunarodna i međugranska *hijerarhijska i diskriminatorska podela tržišta radnih snaga*, društvenih uslova za kupoprodaju i upotrebu radnih snaga, pod kontrolom supermonopola s međunarodnim opsegom poslovanja.

Sa stanovišta međunarodnih odnosa, prelaz ka stvarnom podređivanju drugih kapitala supermonopolima uvodi veoma izmenjenu međunarodnu konfiguraciju vladajućih klasa.

U krugu kapitalistički razvijenih zemalja (»metropola«) nastupa *tendencija* stvarnog podređivanja monopolističkih buržoazija zapadne Evrope, Kanade i Japana monopolističkoj buržoaziji SAD koja poseduje najveći deo supermonopolističke kontrole proizvodnog aparata i međunarodne akumulacije viška vrednosti. U istom krugu zapažamo tendenciju da se — saglasno strategijski uvedenoj hijerarhiji činilaca proizvodnje u međunarodnim celinama — izvrši i dalje raščlanjavanje skale različitog položaja buržoazije u pojedinim

zemljama, u pogledu njihovog učešća u kontroli izvora akumulacije, u posedu proizvodnog aparata i u prisvajanju internacionalne mase viška vrednosti. Tako se iz kruga kapitalistički razvijenih zemalja Evrope na jednoj strani uzdiže buržoazija SR Nemačke kao snažan partner u stvarnom podređivanju drugih buržoazija, a na drugoj strani se degradiraju — potiskuju ka izrazitoj strukturalnoj zavisnosti — buržoazije Italije, Engleske i nekih drugih manjih zemalja. Ali ova *tendencija* hijerarhijskog razmeštaja buržoazija kapitalistički razvijenih zemalja sukobljava se sa *suprotnom tendencijom* koja izvire iz neprestane konkurencije između monopolističkih kapitala i suparništva među monopolističkim buržoazijama, od kojih svaka teži da unapredi svoj položaj u međunarodnoj eksploataciji rada, da ovlada značajnijim udelom u kontroli proizvodnog aparata i izvora akumulacije. Smenjuju se talasi i ukrštaju se struje veće zavisnosti i podređenosti, ili relativnog osamostaljenja i jačanja evropskih u odnosu na američku monopolističku buržoaziju (markantno na primeru Francuske). S tim u vezi, sa stanovišta naše teme, za monopolističku buržoaziju SAD koja teži da sačuva preimućstvo u odnosu na Evropu (a i za nemačku buržoaziju koja teži da fiksira svoj visoki rang na međunarodnoj lestvici), osim kontrole proizvodnog aparata (instrumenata »stvarnog podređivanja« drugih kapitala i buržoazija), ostaje bitna uloga vojno-represivnih i političko-policijskih sistema međunarodne kontrole i hegemonije.

Ove tendencije su još jače izražene u odnosu između kapitalističkih metropola i zemalja strukturalno zavisnog kapitalističkog razvoja (u Latinskoj Americi, Aziji i Africi). U zemljama čiji razvoj postaje strukturalno zavisn od metropola — stvarno podređen međunarodnom proizvodnom aparatu pod kontrolom metropolskih monopolističkih centrala, usmeravan, ograničavan i deformisan strategijom supermonopola — formira se *novi istorijski tip vladajućih i eksploatatorskih klasa*. Njihov klasni položaj i poredak koji drže zavise od ispunjavanja funkcija u međunarodnim sistemima proizvodnje kapitala, tj. od njihove sposobnosti da tim sistemima posreduju isporuku radnih snaga i posed prirodnih uslova proizvodnje (sirovinskih i energetske izvora) pod uslovima koji omogućuju supermonopolističke profite. Između vladajućih klasa zemalja strukturalno zavisnog kapitalističkog razvoja nastupa *konkurencija u pogledu ponude što povoljnijih uslova za monopolističko-kapitalističku eksploataciju vlastitih zemalja i njihovog stanovništva*. Upečatljiv je primer konkurencije između strukturalno zavisnih buržoazija Brazila i Argentine u pogledu ponude radnih snaga i uslova eksploatacije prirodnih izvora na međunarodnom tržištu kapitala;

od 1964. do 1975. brazilska buržoazija je — zbog specifičnog neofašističkog poretka eksploatacije rada — potpuno nadigrala argentinskog takmaca, što je izazvalo ekonomski kolaps i politički haos u toj drugoj zemlji.

Proces stvarnog podređivanja i strukturalne zavisnosti buržoazija tih zemalja ipak ne dovodi, u većini slučajeva, do pretvaranja tih buržoazija u marionetske upravljačke grupe, u puke ekonomske i političke agenture i priveske metropolskih monopolističkih buržoazija. Buržoazije tih zemalja teže da *unutar strukturalne zavisnosti* postignu povoljniji položaj u odnosu na metropolske kapitalizme (u pogledu poseda prirodnih izvora, kontrole proizvodnog aparata i udela u prisvajanju viška vrednosti) radi toga teže da zasnuju relativno samostalne izvore ekonomske moći i aparate političke vladavine. Između metropolskih i zavisnih buržoazija nastaju *složeni odnosi podređenosti, partnerstva i suparništva*. U sklopu tih složenih odnosa još jednom se ističe značaj vojno-političkih i političko-policijskih funkcija i aparata međunarodne hegemonije. Strukturalno zavisne buržoazije teže da putem jačanja vlastitih političko-represivnih i vojnih aparata za unutrašnje tlačenje osiguraju preimućstvo u konkurenciji na međunarodnom tržištu kapitala, da osim neophodnog doprinosa metropolskim monopolističkim centralama vanekonomskom prinudom iscede dodatni višak vrednosti za sopstvenu akumulaciju i potrošnju da bi ojačali svoj partnerski položaj u odnosu na metropolske kapitale i da bi usluge svojih represivnih aparata unovčili u razmeni za povoljnije uslove eksploatacije vlastitog stanovništva. Osim toga, ove buržoazije teže da iskoriste suparništvo među metropolskim buržoazijama. Suočeni s takvom klasnom strategijom strukturalno zavisnih buržoazija, metropolski hegemoni — u SAD, na prvom mestu — teže da ograniče njihov manevarski prostor, da umanje njihovu samostalnost i udeo u eksploataciji, da ih trajno drže pod kontrolom i putem zavisnosti i podređenosti u međunarodnom vojnim i političko-policijskim sistemima, i da ojačaju vlastitu hegemoniju u tim sistemima.

Između zemalja strukturalno zavisnog kapitalističkog razvoja, i njihovih buržoazija i klasnih poredaka, nastupa izrazita *diferencijacija* i hijerarhijski raspored unutar internacionalnog procesa proizvodnje kapitala i u pogledu političko-represivnih (osobito vojnih i policijskih) funkcija i aparata koji su proizvod i funkcionalni sastojak tog internacionalnog procesa. Uzdižu se one zemlje, odnosno njihove buržoazije, koje su u stanju da internacionalnoj proizvodnji kapitala i međunarodnoj reprodukciji klasne vladavine ponude povoljnije uslove eksploatacije i efikasnije aparate represije; a u tom

okviru stiču i jači partnerski položaj, relativno osamostaljene izvore ekonomske moći i instrumente političke vladavine. Iz kruga zemalja strukturalno zavisnog kapitalističkog razvoja izdvajaju se *subimperijalizmi*, koji teže da postanu *privilegovani partneri* metropolskih buržoazija u eksploataciji i podvlašćivanju drugih zavisnih zemalja, u gušenju njihovih pokreta i težnji za emancipacijom.

Subimperijalističke buržoazije postaju nosioci regionalne ekonomske i političke (osobito vojno-političke i policijsko-suverzivne) ekspanzije, u interesu metropolskih kapitalizama i u vlastitom interesu (a ti interesi se mogu slagati i razilaziti). Među najvažnijim primerima je ekspanzija *Brazila* u Latinskoj Americi, koji je od vojno-fašističkog preokreta 1964. učešćem u ekonomskoj ekspanziji i političkoj represiji svojom subhegemonističkom sferom obuhvatio Paragvaj, Boliviju, Urugvaj i donekle Čile, a uza zid pritisnuo Argentinu. (Na celokupnom prostoru njegove ekspanzije uspostavlja se specifičan način proizvodnje i političke vladavine s fašističkom tendencijom). Drugi primer je ekspanzija *Južnoafričke Unije* u Africi. Ona na sličan način ekspanzijom obuhvata Rodeziju, Namibiju i neke druge manje zemlje, i teži da postane subimperijalistički ekonomski i vojno-politički relej za veliki deo Afrike. Tome su stale na put osobito pobedonosne revolucije u Mozambiku i Angoli. I vladajuće klase više drugih zemalja imaju subimperijalističke pretenzije (na primer, Iran, u odnosu na celokupan Bliski i Srednji istok).

U područjima subimperijalističke ekspanzije zgušnjavaju se društveno-ekonomske i političke protivrečnosti koje izviru iz globalne strukturalne krize monopolističkog kapitalizma. Zato su to područja s najučestalijim i najizrazitijim pojavama agresije u savremenom svetu, i to agresije u kojoj se kombinuju i organski srastaju represivne funkcije kapitalističko-monopolističkog proizvodnog aparata, međunarodnog i unutarnjeg vojnog nasilja i tlačenja i političko-policijske represije i subverzije.

Za tumačenje uzroka i pojavnih oblika agresije tog tipa neophodna je, osim objašnjenja odnosa i sadejstava između represivnih funkcija proizvodnog aparata i vojno-političkih (i policijskih) sistema još i duboka analiza međunarodnih strukturalnih promena vladajućih klasa, njihovih klasnih interesa i strategija. Zavisne buržoazije, a među njima osobito subimperijalističke, nisu samo sprovednici hegemonističke ekonomije i politike metropolskih kapitalizama, već iz njihovog specifičnog i krajnje protivrečnog klasnog položaja u vlastitom društvu i međunarodnom procesu proizilaze i relativno samostalne pokretačke snage agresije. Njihov dvostruki položaj (s jedne strane, organi i instrumenti međunarodne eksploatacije i re-

presije; s druge strane, nosioci klasnog poretka u vlastitom društvu, sa relativno samostalnim interesima) uslovljava neke od bitnih karakteristika savremenih oblika agresije:

— Upotreba unutrašnjih političko-represivnih (vojnih, policijskih i drugih) efektiva u pojedinim zemljama kao sredstva agresije koja ima međunarodne uzroke, nosioce i svrhe;

— Kombinacija agresivne upotrebe međunarodnog proizvodnog aparata, s upotrebom unutrašnjih političko-represivnih efektiva u navedenom smislu;

— Strategija metropolskih kapitalizama da prisilom, posredstvom tržišta kapitala i međunarodnog proizvodnog aparata, prinude vladajuće klase strukturalno zavisnih zemalja da svoje aparate političke vladavine upotrebe kao sredstva agresije za ciljeve međunarodnog kapitalističkog procesa;

— Uključivanje političko-represivnih aparata (vojske, policije i dr.) zemalja strukturalno zavisnog kapitalističkog razvoja u međunarodne sisteme pod kontrolom metropolskih hegemonističkih centrala, njihovo osamostaljivanje u odnosu na domaću vladajuću klasu i njihova upotreba kao sredstva za restrukturaciju te klase i njenog poretka u skladu sa objektivnim procesima i strategijom strukturalne zavisnosti, »stvarnog podređivanja«;

— Sadejstvo metropolskih i subimperijalističkih pokretačkih snaga agresije, i mogućnost samostalnijeg ispoljavanja subimperijalističkih pobuda i oblika agresije.

U svim navedenim momentima i varijantama postoji mogućnost prikrivanja međunarodnih uzroka, nosioca, svrha i efektiva agresije, a osobito prikrivanje pobuda, sredstava i svrha agresije iz metropolskih monopolističkih, vojnih i policijskih centrala.

4.

Proširivanje klasne osnove odbrane od agresije

Jačanje pokreta za nacionalno-političku i socijalno-ekonomsku emancipaciju u svetu, posebno u obliku i u okviru pokreta nesvrstanih, tumačimo tektonskim pomeranjem klasa i novim kvalitetima istorijske prakse proleterskih klasa.

Istorijska degradacija »nacionalnih buržoazija«, odnosno sličnih klasnih grupacija u »zemljama u razvoju«, izazvala je i izaziva krize unutar pokreta za emancipaciju koji su bili zasnovani na narodnjačkim klasnim savezima. Već smo razmotrili kako se ta pojava izražava i u novim oblicima međunarodne agresije protiv nezavisnosti i emancipovanog razvoja naroda i zemalja: raznovidna latentna ili otvorena agresija postaje unutarnji sastojak procesa međunarodne monopolističko-kapitalističke integracije. Ali dok »nacionalne« eksploatorske klase postaju karike međunarodne kapitalističke struk-

ture i njenih političko-represivnih funkcija, na klasnom polu suprotnom monopolističkom kapitalu i njegovoj savremenoj agresivnoj prirodi formiraju se velike klasne grupacije i socijalno-politički blokovi životno zainteresovani za radikalnu emancipaciju. Od jedne do druge zemlje ovaj proces ima veoma različite oblike — u nekim slučajevima njegova socijalistička radikalizacija je nagla, a u drugim slučajevima još dugo neće potpuno raskinuti kontinuitet s prošlim narodnjačkim oblicima klasnih saveza, ali se postupno ispunjava sadržinom koja je bitno suprotstavljena razvojnim tendencijama monopolističkog kapitalizma. U celini, ovaj proces donosi bitno proširivanje klasne osnove pokreta za emancipaciju, i posebno odbrane od agresije.

Tumačenje tog istorijskog kretanja zasnivamo na ovim osnovnim teorijskim uvidima:

Prvo. U savremenoj razvojnoj fazi monopolističkog kapitalizma proširena reprodukcija kapitala tendencijski se ostvaruje kao sužena reprodukcija prirodnih, materijalnih i društvenih uslova proizvodnje dobara, sredstava za život. Kapital se nužno obnavlja u proširenom opsegu, ali takvo njegovo obnavljanje u novije vreme i ubuduće ne predstavlja više zbiljski razvoj proizvodnje uslova i sredstava za život ljudi. Ova tendencija je naročito izražena na relaciji između razvijenih zemalja i »zemalja u razvoju«: međunarodna monopolističko-kapitalistička integracija ne donosi ovim drugim zemljama mogućnosti privrednog i civilizacijskog napretka, u onom smislu koji je inače bio karakterističan za kapitalistički način proizvodnje, već — naprotiv — pritiskuje materijalni i društveni život tih zemalja svom težinom globalne strukturalne krize kapitalizma. Da bi preživeo, nasuprot uzročnicima te krize, kapitalistički proces objektivno, a dominantne kapitalističke klase i svojim političkim delovanjem sprovode bitnu diskriminaciju razvoja i preživljavanja zemalja, naroda i velikih društvenih skupina. To izrazitu većinu stanovništva najvećeg dela zemalja i naroda energično pomera ka antikapitalističkom polu.

Za »zemlje u razvoju« emancipacija od logike međunarodne monopolističko-kapitalističke integracije postaje neophodan uslov materijalnog i društvenog razvoja, pa i opstanka.

Drugo. Uključivanje političke represije i novih oblika agresije u neprestani proces internacionalne proizvodnje kapitala, s navedenim dejstvima (sužena reprodukcija uslova proizvodnje dobara), na drugom klasnom polu međunarodnog procesa uslovljava međunarodno političko uobličavanje nužne emancipacije od monopolističko-kapitalističke integracije (bitna tendencija pokreta nesvrstanosti).

Treće. U zemljama na putu emancipacije društveno-politički poredak se ne može trajnije zasnivati na klasnim grupacijama koje monopolistička integracija uvlači u svoje grotlo, pretvara u unutarnje poluge međunarodne represije i agresije. Istorijska involucija monopolističkog kapitalizma izražava se u političkoj sferi i u tom smislu što politički oblici društva u »zemljama u razvoju« ne mogu ponavljati građansku demokratiju. Istorijska degradacija se izražava u autoritarnim, posebno i neofašističkim režimima, koji postaju nosioci međunarodne monopolističke integracije i strukturalne zavisnosti. Put nacionalno-političke emancipacije postaje nerazlučiv od socijalno-ekonomske emancipacije.

Faruk REDŽIPAGIĆ

PROCES SOCIJALIZACIJE SUVREMENIH MEĐUNARODNIH EKONOMSKIH ODNOSA

1. Proces socijalizacije suvremenih međunarodnih odnosa jedna je od osnovnih značajki razvoja ovih odnosa nakon drugog svjetskog rata. Osnovne karakteristike procesa socijalizacije suvremenih međunarodnih odnosa ne iscrpljuju se na demokratizaciji odnosa među subjektima međunarodne zajednice. Različiti aspekti ekonomske, političke, kulturne i psihološke emancipacije novooslobođenih zemalja daju osnovni ton i sadržinu ovom procesu. *Politička* emancipacija zemalja u razvoju naročito se izražava njihovim snažnim prisustvom u svim organima i organizacijama Ujedinjenih naroda i ostalim mehanizmima multilateralne suradnje. Socijalizacija suvremenih međunarodnih političkih odnosa ostvaruje se, dakle, putem neprekidnog uključivanja sve većeg broja političkih subjekata u međunarodnu zajednicu i sve snažnijeg izražavanja dubokih i stvarnih interesa naroda u njoj. Rezervati za »elitne« države, »izabrane narode« (što su sve do nedavno međunarodni odnosi bili), prestaju egzistirati. Još se samo blokovski i hladnoratovski bojovnici usuđuju javno izražavati svoju odanost rješavanju svjetskih pitanja u uskim okvirima izabranih zemalja. Ostali subjekti međunarodnih odnosa, premda svojim akcijama i ponašanjem često pokazuju da im je stalo do rješavanja svih svjetskih problema u uskom krugu »izabranih«,

javno se više ne usuđuju propagirati takav pristup. Otvara se vrlo širok prostor za djelovanje naroda u suvremenim međunarodnim odnosima, za nametanje stvarnih političkih problema svim forumima suvremenih međunarodnih odnosa.

Na ekonomskom planu proces socijalizacije suvremenih međunarodnih odnosa izražava se kao borba zemalja u razvoju i ostalih naprednih snaga u razvijenim kapitalističkim zemljama za novi međunarodni ekonomski poredak. Rezolucije Šestog i Sedmog specijalnog zasjedanja Organizacije UN, potaknute inicijativom nesvrstanih i ostalih zemalja u razvoju, akcije nesvrstanih i ostalih zemalja u razvoju u okviru »Grupe 77«, koja danas već broji više od 113 zemalja nerazvijenog svijeta s jakim saveznicima u razvijenom svijetu među malim i srednjim razvijenim kapitalističkim zemljama, inicijative nesvrstanih zemalja nakon Alžirske konferencije, kao i mnoge druge unilateralne akcije nesvrstanih zemalja na principima nesvrstane politike, pokrenule su kompleks inicijativa na međunarodnom planu, kojima je glavni cilj promjena suvremenih međunarodnih ekonomskih odnosa. Kako je, međutim, promjena ekonomskih odnosa uvijek povezana s promjenom društveno-političkih veza i proturječnosti, to je borba za novi međunarodni ekonomski poredak zapravo borba za nove međunarodne odnose u cjelini. Tu činjenicu javno priznaju i progresivniji građanski ekonomisti, politikolozi, sociolozi i drugi. U izvještajima Rimskom klubu, na primjer, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju i stručnjak međunarodnog glasa Jan Tiubergen jasno se zalaže za transformiranje postojećih odnosa u svijetu u novi međunarodni poredak, ne izdvajajući nijednu sferu posebno.

Kulturna emancipacija naroda često se zanemaruje u korist političke i ekonomske. Kolikogod je ovaj dio cjeline emancipacije naroda u suvremenim uvjetima u ekonomskim i političkim analizama privremeno i moguće zanemariti, u analizi obrambenog aspekta razvoja nesvrstano pokreta to više nije moguće. U mnogobrojnim slučajevima narodnog otpora stranoj agresiji u zemljama u razvoju, ekonomski zahtjevi i politički interesi naroda izražavali su se u obliku otpora kulturnoj dominaciji i akulturaciji. Većina revolucionarnih kadrova iz zemalja u razvoju ističe značenje borbe za afirmaciju domaćeg duhovnog bogatstva u kontekstu opće društveno-ekonomske aktivnosti za preobražaj. Borba za vlastiti jezik, književnost, običaje, vjeru, folklorno blago u cjelini je izuzetno značajna.

Što je zemlja u razvoju na nižem stupnju razvoja proizvodnih snaga to je i značenje ovog elementa veće. Na Kubi je to značenje, na primjer, bilo mnogo manje nego u slučaju Narodne Demokratske Republike Jemen. U NDR Jemenu su revolucionarni borci u oslobođenju Adena svoje protivnike raspoznavali po odjeći (bilo je potrebno da komanda revolucionarnog ustanka donese odluku da se ne smiju ubijati ljudi samo zbog toga što nose hlače, koje su bile simbol kulturne dominacije Evropljana u Adenu, jer su i mnogi jemenski revolucionari bili zahvaćeni procesom akulturacije i prihvatanja evropskog načina oblačenja, itd). Rukovodioci jemenske revolucije u više navrata su isticali da je kulturna emancipacija i borba protiv evropeizacije arapskih masa u Adenu bio jedan od najsnažnijih motiva za mobiliziranje naroda u borbi protiv kolonijalne vlasti.

Proces psihološke emancipacije je također izuzetno značajan element borbe naroda za oslobođenje. Stvaranjem pogrešnih predstava o tzv. domorodačkoj kulturi, običajima i sl. kao o nečemu manje vrijednom, primitivnom, egzotičnom ili bezvrijednom, itd., kod širokih se slojeva u zemljama u razvoju, kroz nekoliko stoljeća evropske dominacije u kojima se razvijao kapitalizam kao svjetski sistem, stvarao iskompleksirani pristup vlastitim vrijednostima. Primjera negiranja vlastitih sistema i kriterija vrijednosti u korist tzv. evropskih, a zapravo kriterija i sistema vrijednosti nadirućeg kapitalizma, ima bezbroj u svim zemljama u razvoju. Zbog toga proces psihološke dekolonizacije ima izuzetno značenje za ubrzanje procesa narodnog otpora stranoj dominaciji. Kod toga dolazi do ispreplitanja klasnih proturječnosti na nacionalnom planu s psihološkim nabojima u otporu psihološkoj dominaciji, što rezultira često vrlo čvrstim klasnim alijansama u obrani nacionalnog bića (pojava koja je osobito bila uočena u razvoju Latinske Amerike i Afrike).

2. No, usprkos izuzetnom značenju svih navedenih segmenata borbe naroda za nezavisnošću, relativna prednost ekonomskog elementa je izvan svake sumnje. Otud i insistiranje nesvrstanih zemalja na ekonomskoj emancipaciji kao bitno opredjeljujućem faktoru cjelokupne i cjelovite nezavisnosti. To je i razlog zbog čega smo se u ovom radu koncentrirali na ekonomske sadržaje politike nesvrstavanja kao bitnom elementu borbe nesvrstanih za očuvanje svjetskog mira. Tezu o nedjeljivosti borbe za nacionalnu nezavisnost zemalja u razvoju s očuvanjem svjetskog mira na ovome mjestu mislimo da ne treba posebno dokazivati.

U novijoj povijesti svijeta rijetko se događalo da na površini u međunarodnoj političkoj svakodnevnicu tako otvoreno dominira baza cjelokupnih međunarodnih odnosa-ekonomika. To se događa koncem šezdesetih i u prvoj polovici sedamdesetih godina ovog stoljeća. Istovremeno dok je cjelokupna međunarodna aktivnost koncentrirana oko analize, kritike i rješavanja ekonomskih pitanja, na svim se stranama svijeta demonstrira snaga narodnog otpora sili i agresiji, snaga jedinstva pokorenih i eksploatiranih u borbi protiv dominacije i siromaštva. Svakodnevna zbivanja u isto vrijeme stalno ističu krupno značenje pokreta nesvrstanih zemalja u raspravljanju, postavljanju i borbi za realizaciju novih međunarodnih odnosa. Nedovoljno se, međutim, ukazuje na direktnu povezanost borbe za promjene suvremenih međunarodnih ekonomskih odnosa s borbom za očuvanje mira i sigurnosti u suvremenom svijetu.

Naš prilog smo usmjerili tako da naznačimo nekoliko kratkih teza o ovoj povezanosti i dijalektičkoj uvjetovanosti djelovanja nesvrstanih zemalja u pravcu osiguranja mira i suradnje među narodima svijeta.

3. Sistem međunarodnih odnosa nakon drugog svjetskog rata bio je izložen stalnim i izuzetno značajnim transformacijama. Analize tih promjena pokazuju da se ne radi o jednoj vrsti, o istovjetnom tipu promjena u cjelokupnom poslijeratnom razdoblju. Svi elementi vanjskog manifestiranja krize, kao i dosadašnji uvid u bitne procese iza tih fenomena, ukazuju da se u suvremenom svijetu događaju dva bitna tipa transformacija.

Po brojnosti, trenutnom manifestiranju i utjecaju na svakodnevno odvijanje međunarodnih odnosa kao cjeline kompleksnih sadržaja ekonomske, političke, ideološke, kulturne, vojne i sl. prirode, izraženija je prva grupa promjena, koju bismo uvjetno mogli nazvati »evolutivnim tipom«. Osnovna karakteristika evolutivnih promjena u poslijeratnom razvoju suvremenih međunarodnih odnosa jesu parcijalne promjene u sadržajima, oblicima i metodama suvremenih međunarodnih odnosa. U ovu grupu promjena spada vrlo dinamična i često vrlo burna prilagodba vanjskih politika pojedinih zemalja-članica suvremene međunarodne zajednice — novim uvjetima na svjetskom planu, te mijenjanje pojedinih oblika, sadržaja i metoda na multilateralnom planu. Ekonomski rast, promjene u međunarodnoj razmjeni, promjene monetarnog sistema, promjena sistema pomoći razvoju, promjena oblika ekonomske, političke i vojne

integracije pojedinih regija, grupa zemalja i međunarodne zajednice kao cjeline — to su neki od pojava oblika ovih evolutivnih promjena u suvremenoj međunarodnoj zajednici.

Značajnija je, međutim, druga vrsta promjena u suvremenoj međunarodnoj zajednici nakon drugog svjetskog rata. Ovu bismo grupu mogli uvjetno nazvati revolucionarnom, kvalitativnom. Njen značaj se ne izražava trenutnim djelovanjem na svjetska zbivanja i položaj pojedinih zemalja, grupa zemalja u međunarodnoj zajednici, već putem determiniranja budućnosti subjekata suvremene međunarodne zajednice.

Kvalitativne promjene u suvremenom svijetu imaju dva bitna pola proturječnosti: nacionalni i međunarodni. Na nacionalnom se planu razrješava osnovna, bazična grupa proturječnosti suvremenog svijeta: između društvenog karaktera proizvodnje i privatnog prisvajanja rezultata; između različitih tipova načina proizvodnje u okvirima nacionalne ekonomije; između različitih društveno-ekonomskih formacija unutar nacionalnih zajednica; između društvene suštine politike i njene privatizacije od pojedinaca, grupa i tankih slojeva pojedinih društvenih klasa, itd. Dijalektička veza između dva nivoa proturječnosti (nacionalnog i međunarodnog) omogućava kvalitativno mijenjanje drugog pola proturječnosti — međunarodnog. Sistem suvremenih međunarodnih odnosa kojim *dominiraju* evolutivne promjene je sistem u razvoju, sistem u ekspanziji. Time logično, ne isključujemo i postojanje kvalitativnih promjena, no one su u drugom planu i predstavljaju izolirani proces bez većeg trenutnog i srednjoročnog značenja. Takav sistem posjeduje unutrašnju vitalnost da prevaziđe krizna mjesta na svojoj liniji ekspanzije i razriješi u okviru svojih osnovnih pretpostavki i principa nagomilane proturječnosti koje prijete da prerastu u kvalitativne, revolucionarne izmjene. (Ovaj tip međunarodnih odnosa možemo označiti kao *ekspanzivni*).

Sistem suvremenih međunarodnih odnosa kojim *dominiraju* kvalitativne, revolucionarne promjene je *transformativni* sistem međunarodnih odnosa. Njegova je osnovna karakteristika preobražaj cjeline međunarodnih odnosa u drugi sistem čije će pretpostavke, bazični principi te nosioci biti zasnovani na posve drugačijem osnovu od starog sistema koji se prevazilazi. Ovaj sistem omogućava, s jedne strane, afirmaciju svega onoga što je kao progresivno proizišlo iz dijalektike odnosa dvaju polova proturječnosti (nacionalnog i međunarodnog) i, istovremeno, s druge strane, osigurava sredstva, oblike, metode i nosioce likvidiranja svih konzervativnih i retardiranih elemenata koji su nastavili da djeluju u novim uvjetima.

4. Suvremeni međunarodni odnosi nakon 1967/68. godine ušli su u transformativnu fazu razvoja. Osnovni uzroci ovog prijelaza nalaze se u dinamičnim promjenama unutar ekspanzivnog sistema međunarodnih odnosa nakon svršetka drugog svjetskog rata.

U jednom kraćem pokušaju sistematiziranja najbitnijih elemenata tih promjena možemo se zadržati samo na najbitnijim vanjskim manifestacijama i njihovom utjecaju na prijelaz međunarodnih odnosa.

Ekonomске proturječnosti u poslijeratnom razvoju svih zemalja svijeta su najdinamičniji element razvoja svijeta. U svojoj težnji da se razvije u cjelovit svjetski sistem te da postane dominantan u svim zemljama svijeta, suvremeni kapitalizam je naglo počeo da zaoštava osnovne proturječnosti u sferi proizvodnje i raspodjele društvenog bogatstva na svjetskom planu i u nacionalnim okvirima pojedinih narodnih privreda. Tako je došlo do razvoja nekoliko osnovnih formacija kapitalizma na bazi jednog jedinstvenog načina proizvodnje. U Zapadnoj Evropi, Sjedinjenim Američkim Državama (a na sličan način su se razvijale Kanada i Australija), Japanu i Južnoafričkoj Republici razvija se specifična društvena formacija kapitalizma kojoj je glavna karakteristika stalna reprodukcija dominantnog položaja u nastojanju da postane centar kapitalizma kao cjelovitog svjetskog sistema. U Latinskoj Americi je, u specifičnim uvjetima infiltracije kapitalističkog načina proizvodnje u toku devetnaestog i dvadesetog stoljeća, najprije iz Evrope a potom pod stalnom i intenzivnom kontrolom Sjeverne Amerike, došlo do »razvoja nerazvoja« kao osnovne karakteristike latinskoameričke formacije kapitalizma. U arapskom je svijetu razvoj suvremenog kapitalizma doveo do formiranja posebne formacije kapitalizma. Specifičnosti koje imaju karakter posebnosti u okviru kapitalizma u njegovom nastojanju da postane svjetski sistem postoje još i u Africi južno od Sahare, južnoj Aziji, jugoistočnoj Aziji i u južноеvropskim zemljama u razvoju.

Zajedničko svim formacijama kapitalizma u zemljama trećega svijeta jeste stalni ekonomski pritisak centra kapitalističkog načina proizvodnje da održi postojeći sistem društvene proizvodnje i privatnog prisvajanja u zemljama trećega svijeta pod kontrolom i uz stalnu prisutnost interesa iz tog centra. U tome je značajna uloga namijenjena »neekonomskim« sredstvima: političkim manipulacijama svih vrsta, vojnim pritiscima i direktnim intervencijama, kulturnom kolonijalizmu, ideološkoj manipulaciji i indoktrinaciji, psihološkom pritisku koji je dobio razmjere pravog rata, itd.

U uvjetima prisutne snage, utjecaja i pozitivnog primjera razvoja socijalizma kao svjetskog procesa, razvoj kapitalizma u zemljama u razvoju nije se ostvarivao na način kako se to zbivalo u devetnaestom i početkom dvadesetog stoljeća. Nakon drugog svjetskog rata je razvoj socijalizma kao svjetskog procesa doveo do transformiranja razvojnih pravaca kapitalizma u zemljama trećega svijeta, od korištenja pojedinih socijalističkih metoda razvoja privrede i organizacije društva (razvojno planiranje, jednopartijski politički sistemi) pa do potpunog prijelaza na socijalistički put društveno-ekonomskog razvoja (nacionalizacijom ili podruštvljivanjem privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, monopolom nad vanjskom trgovinom, kontrolom bankarskog mehanizma i sistema financija, itd.).

U tim je uvjetima do punog izražaja došla snaga narodnog otpora i klasna borba radnih klasa i slojeva u zemljama u razvoju. Pokazalo se da narodnooslobodilačka borba u zemljama u razvoju, budući se odvija u okviru jedinstvenog svjetskog procesa, djeluje i u samim centrima reprodukcije kapitalizma mobilizirajući najprogresivnije snage u tim zemljama u podršci oslobodilačkoj i klasnoj borbi naroda i radnih klasa i slojeva u zemljama trećega svijeta. Destrukcija kapitalističkog načina proizvodnje i kapitalističke formacije u jugoistočnoj Aziji pokazala je ogromnu snagu naoružanog naroda koji uspijeva pobijediti neusporedivo jačeg protivnika svojom vlastitom snagom i mobiliziranjem progresivnih snaga u zemljama agresorima. Raspadanju Pax Americana u toku šestog desetljeća osobito je pridonijela mobilizacija oko besprimjernog herojstva vijetnamskog naroda protiv agresije u svjetskim razmjerima.

Koncem šestog desetljeća je, dakle, došlo do koncentracije proturječnosti unutar kapitalizma kao sistema koji teži da postane svjetski i dominantan u svim zemljama u kojima djeluje. Najprije u zemljama u razvoju, a potom i u centru suvremenog kapitalizma, počeli su se javljati prvi znaci krize: galopirajuća inflacija, nezaposlenost, deficit u platnim bilancama, neiskorišteni kapaciteti u proizvodnji, prezaduženost... Zemlje u razvoju su, zbog toga što su se relativno rano našle na udaru krize kapitalizma, bile u situaciji da, putem pokreta nesvrstavanja i stalne i dosljedne borbe za promjenu svojeg položaja u suvremenom svijetu, prve upozore na neodrživost postojećeg stanja. Od Bandunškog skupa afro-azijskih zemalja, preko Kairske ekonomske konferencije, sastanka ministara vanjskih poslova u Džordžtaunu i sastanaka u Alžiru i Limi, nesvrstani stalno upozoravaju da je u osnovi svih poremećaja, teškoća i nestabilnosti u suvremenom svijetu ekonomska reprodukcija nejed-

nakosti, zavisnosti i dominacije (što su u stvari bitne vanjske manifestacije kapitalističkog načina proizvodnje i reprodukcije života u svjetskim razmjerima).

Kriza svjetskog monetarnog sistema (koja se pogrešno veže uz porast cijena nafte na svjetskom tržištu; podaci, naime, pokazuju da je do porasta cijena u međunarodnoj razmjeni došlo nakon 1968. godine, da bi u trećem kvartalu 1973. g. iznosilo cijelih 30%, prema 1% u razdoblju 1963—1968. godina, a kao što je poznato do poskupljenja nafte došlo je u četvrtom kvartalu 1973. godine) i kasnije lančano vezivanje svih značajnijih privrednih aktivnosti u krizni »začarani krug« manifestirali su ulazak kapitalizma u duboke kvalitativne promjene koje imaju revolucionarni karakter. Na međunarodnom planu se borba za novi ekonomski poredak, borba za novi društveni sistem na svjetskoj razini i za nove društvene odnose među zemljama-članicama međunarodne zajednice, osobito razvila unutar pokreta nesvrstanih koji mobiliziraju sve progresivne snage u suvremenom svijetu za realizaciju postavljenih ciljeva i zadataka.

U početku je izgledalo da će sve ove povijesne promjene, započete koncem šestog desetljeća, proći u znaku suradnje i sporazumijevanja između zemalja čije su moć i snaga u suvremenom svijetu izražene u vojnim potencijalima neprikosnovene. Nesvrstanim zemljama je odmah bilo jasno, i one su to ponovile u više navrata, da svjetski mir ne zavisi od dviju, triju ili nekoliko velesila. Sigurnost svjetskog mira duboko je povezana i mnogostruko zavisna od transformacija međunarodnog položaja zemalja u ekonomskim, političkim, kulturnim, ideološkim itd. odnosima, čime je određen i bitan utjecaj na promjene u nacionalnim okvirima. U uvjetima rasta proturječnosti unutar kapitalizma koji teži da postane svjetski sistem i dominantan u svim zemljama svijeta, svjetski mir zavisi od sposobnosti *svih* učesnika u međunarodnim odnosima da uoče povijesne prekretnice na kojima je nužnost promjene jasna i nedvosmislena. Otpor ovim promjenama direktno jača napetost u područjima postojećih međunarodnih sukoba i podstiče razvoj novih sukoba koji izrastaju na bezbroj proturječnosti koje je ostavio razvoj kapitalizma u svjetskim razmjerima u proteklih nekoliko stoljeća.

U tim uvjetima politika nesvrstavanja se opredjeljuje za solidarnost i suradnju među narodima i zemljama svijeta, za sporazumijevanje i dogovaranje, a ne konfrontaciju i sukobe. Ovo je povijesna odluka. Ona izražava duboku svijest nesvrstanih zemalja o svojoj snazi, značenju i mogućnostima utjecaja u suvremenom svijetu, ali istovremeno i posebno naglašeno, svoju odgovornost za svjetski mir, sigurnost i suradnju među narodima. Događaji u toku

1975. godine (na sastanku u Limi, na Sedmom specijalnom zasjedanju UN, na Evropskoj konferenciji o sigurnosti i suradnji, itd.) pokazali su, a sigurni smo da će budućnost to višestruko potvrditi, da su nesvrstane zemlje jedina organizirana snaga u suvremenim međunarodnim odnosima koja je, u uvjetima revolucioniranja međunarodnih odnosa, pokazala svoju zrelost, svoju povijesnu angažiranost i ponašanje na visini svojih povijesnih obaveza. Opredjeljujući se za borbu za mir, suradnju među narodima, sporazumijevanje i sigurnost naroda, a ne za sukobe, konfrontaciju i rat, politika nesvrstavanja se konačno afirmirala kao svjetska politika jedne od sudbinskih faza u razvoju suvremenog svijeta.

Dušan DOZET

OSLONAC NA SOPSTVENE SNAGE

O temi Nesvrstanost i odbrana, koliko je meni poznato, ne postoji celovita analiza, pogotovo studija. Osim toga, veza između nesvrstanosti i odbrane predmet je raznih kontroverznih tumačenja, ili se, pak, jednostavno izbegava ozbiljniji razgovor o toj temi. Čini mi se da je zbog toga dobro što je ova veza postavljena kao tema okruglog stola.

Kontroverzna tumačenja dolaze mahom sa strane, izvan kruga nesvrstanih, i ona su plod nerazumevanja ili zle namere, što je češće. U krugu nesvrstanih, verovatno, ne postoji jedinstven stav o odbrani, inače bi tema bila do sada na neki način elaborirana. Najzad, tema je na granici političkog oportuniteta, što, naravno, zavisi i od toga kako joj se pride. Najzad, možda je i stvarnost odnosa nesvrstanosti i odbrane sama po sebi kontroverzna, što znači da se subjekti nesvrstanosti u toj oblasti različito ponašaju, pa čak i da imaju objektivno različit položaj. Iz svih tih razloga, ma koliko pokušavali da se uzdignemo na nivo opšteg razmatranja, ono će, verovatno, uvek biti pretežno obojeno pojedinačnim jugoslovenskim uglom posmatranja i zaključivanja.

Jedna od uvodnih teza može biti i ova. Nesvrstavanje je postalo pokret, i to svetski, a sve su više i u praksi i u teoriji prisutni i elementi doktrine tog pokreta. Pojava doktrine lišena je dogmatskih prilaza i shema, a pogotovu tvrdokornih ideoloških stavova, i očigledno je da se stvara specifičnim načinom, za razliku od mnogih

poznatih svetskih doktrina. Jer, najveći broj drugih svetskih doktrina ima blokovski karakter, ili na neki drugi način teži ka zatvaranju, odnosno ka ograničavanju uloge pojedinih subjekata međunarodnog života. I pokreti i doktrine uvek pretenduju da se zasnivaju na nekim svojim unutrašnjim i spoljnim funkcijama. Kad je reč o sferi međunarodnih odnosa, i to takvih kakve poznajemo, teško je pretpostaviti da savremeni svetski pokret i doktrina mogu biti lišeni specifične funkcije odbrane.

Međutim, mislim da je težište upravo na specifičnosti funkcije odbrane. A ako je tačno da su nesvrstane zemlje, pa i pokret u celini, objekat najžešće primene sile, onda se mora postaviti teza o opravdanosti postojanja specifične funkcije odbrane. Izgleda da to nije sporno. Sporno može biti nešto drugo, tj. o kakvom je modelu odbrane reč, šta je tu, u stvari, specifično.

Jedini dosada poznati i doktrinarno uobličen svetski model odbrane jeste takav vid zajedničke odbrane koji nosi blokovski karakter. Mi drugi ne poznajemo. Blokowska odbrana ima mnoga obeležja, ali s gledišta naše teme, po mom mišljenju, osnovno je jedno obeležje, a to je da je pojedinačna odbrana većine članica bloka u drugom ili u poslednjem planu, a u prvom planu je zajednička odbrana. Međutim, kako je blokovski odnos izrazito hijerarhijski odnos, u kojem ulogu centralne moći ima rukovodeća sila bloka, zajednička odbrana je, u krajnjoj instanci, odbrana u interesu centralne sile, bez obzira na to što se sa tim interesom delimično, više ili manje, poklapa interes vodećih struktura u ostalim zemljama članicama bloka. Izgleda da je to glavna teza od koje treba poći u traženju bitno drugačijih obeležja modela odbrane nesvrstanih.

Pokret nesvrstanih dosada nije stvorio nikakav hijerarhijski odnos. Ne postoji centralna rukovodeća sila. Sve članice pokreta su u položaju ravnopravnosti, a odluke se donose konsensusom. Objektivno postoje veoma različiti interesi koji se maksimalno poštuju, a jedinstvo i solidarnost grade se na zajedničkim dodirnim tačkama razlika. U takvim uslovima zajednička odbrana blokovskog tipa ne može egzistirati, ona je imanentno suprotna nesvrstanošći. Poznato je da je nesvrstanost u početku i nastala kao antiteza blokovskom svrstavanju i taj antiblokovski stav zadržala je trajno.

Teorijska analiza modela odbrane nesvrstanih mislim da ne može ići putem eliminisanja pojedinih elemenata zajedničke odbrane blokovskog tipa da bi se došlo do prihvatljive teorijske koncepcije. Naime, nikakav kvantitativni postupak tu ne bi bio ni od kakve pomoći. Teorijski koncept mora polaziti od kvalitativno drugačijih stavova odbrane nesvrstanih.

U teorijskom konceptu odbrane nesvrstanih možda se možemo opredeliti za tri osnovna stava, i to:

— prvo, odbrana nesvrstanih zasniva se na autentičnosti odbrane svake pojedine nesvrstane zemlje;

— drugo, odbrambena saradnja između nesvrstanih zemalja odvija se u obliku podrške i pomoći, ili, šire, u obliku solidarnosti, i

— treće, odbrambena moć nesvrstanih temelji se na društvenim faktorima moći nesvrstanih zemalja i pokreta nesvrstanih u celini, koji su istorijski nov izraz društvene, pa, samim tim, i vojne moći.

Svaki od navedena tri stava i koncepta može da se obrazloži iz društvenog i političkog i vojnog aspekta.

Prvo, oslonac na sopstvene snage, iako nije formulisan kao jedan od principa nesvrstanih (a možda bi ga trebalo i formulisati), prisutan je u praksi nesvrstanih i u njihovoj odbrani. To je izraz fiziologije, političkog ponašanja i specifične ratne veštine i odbrambene doktrine, koji je došao do izražaja naročito u narodnooslobodilačkim i revolucionarnim borbama.

Osnovni smisao ovog principa nije prevashodno politički, odnosno nije prvenstveno u nezavisnosti za snage postojećih blokova kao najmoćnijih činilaca klasične vojne moći. U stvari, mislim da je to tek posledica. Prevashodni smisao oslonca na sopstvene snage jeste u tome da se u sopstvenoj društvenoj stvarnosti aktiviraju oni društveni agregati (sopstveni narod, radni slojevi stanovništva, progresivne oslobodilačke snage) koji u savremenim uslovima jedino i mogu biti nosioci nacionalnog i socijalnog oslobođenja. Najtačniju definiciju tog fenomena dao je drug Tito danas već čuvenom formulacijom o tome da je nastupilo istorijsko buđenje naroda. Engels bi rekao da su narodi i klase stekli sopstvenu volju da se sopstvenim snagama bore za svoje interese, jer ni na koji drugi način ne mogu da ih zadovolje. To je isto kao kad Marks spominje, naoko difuzan, naoko neklasni pojam, istinskih narodnih revolucija, da bi napravio razliku između takvih kabinetskih revolucija. Fundamentalni značaj oslonca na sopstvene snage ne može se zaobići ni kad je u pitanju istorijsko-klasni i socijalistički smisao nesvrstanih u njegovom globalnom vidu svetskog procesa. Odras principa oslonca na sopstvene snage u vojnoj, odbrambenoj sferi jeste u pojavi naroda kao novog moćnog vojnog faktora i u ratnoj veštini koja se koristi sveobuhvatnom kombinacijom ljudskog, materijalno-tehničkog faktora, prostora i vremena. Nikada odbrambena moć nije u tolikoj meri počivala na ukupnoj društvenoj moći kao u borbama nesvrstanih zemalja. Zbir te odbrambene, odnosno društvene moći daje ukupnu odbrambenu snagu nesvrstanih, njihovu društvenu i vojnu moć.

Veoma je značajno da se danas njihovoj oslobodilačkoj i političkoj funkciji i borbi, a i činjenici da nesvrstane već predstavljaju većinu čovečanstva i ogroman geografski, geopolitički i geostrategijski prostor, priključuje i sve veća ekonomska moć, potencijalna i stvarna.

Ovde bismo mogli postaviti i zanimljivo pitanje: da li se oslonac na sopstvene snage pojedinih nesvrstanih zemalja pojavljuje u istom vidu i fazi oslobodilačke borbe i u fazi odbrane nezavisnih država? U pitanju je jedno vrlo značajno jugoslovensko iskustvo prema kojem se kontinuitet istinski narodne, opštenarodne odbrane može uspostaviti samo pod uslovom izgradnje samoupravnog društva. Kao što je poznato, tako organizovano samoupravno društvo ne postoji ni u jednoj drugoj nesvrstanoj zemlji. Da li, prema tome, te druge nesvrstane zemlje mogu u miru organizovati istinsku narodnu odbranu, da li mogu produžiti osloncem na sopstvene snage? Mislim da tu nastaju mnogobrojni odbrambeni problemi velikog broja nesvrstanih zemalja i velike razlike u modelima odbrane i mnogobrojne nedoslednosti. Verovatno ni odbrambena saradnja ne može da se razvija toliko široko i uspešno kao kada bi modeli odbrane bili društveno više slični nego što jesu. Međutim, globalni socijalno-istorijski kontekst kao osnovni uslov ponašanja nesvrstanih deluje, u velikoj meri, i u oblasti odbrane, pa otuda i dalje postoji odbojnost nesvrstanih prema vezivanju odbrane za pojedine blokovske organizacije.

Drugo, odbrambena saradnja nesvrstanih po obimu je znatno manja od ukupnog efekta njihove vojne moći koju postižu političkom i ekonomskom saradnjom, svojim jedinstvom, pa i samom egzistencijom kao skup pojedinačnih zemalja i kao organizovan pokret. Da li je potrebno više ili manje odbrambene saradnje, verovatno će na to pitanje odgovor dati sama praksa. Međutim, već možemo konstatovati i to da ne postoji sređena informacija o toj saradnji. Možemo biti sigurni da je ta saradnja veća nego što se zna. To je, uostalom, tako uvek u vojnoj oblasti u kojoj se teži ka određenoj tajnosti. Prisutna je i delikatnost političkog oportuniteta takve saradnje, s obzirom na jake optužbe da nesvrstani teže ka stvaranju trećeg vojnog bloka. Međutim, izgleda da je do sada, ipak, najvažnije bilo to što su odbrambenu, odnosno vojnu saradnju nesvrstani razvijali u duhu solidarnosti, što znači u duhu konkretnog opredeljenja za podršku i pomoć ugroženim zemljama. Povećavanje jedinstva i akcione sposobnosti nesvrstanih, što je osnovni pravac priprema za Kolombo, verovatno će imati pozitivan uticaj i na ovaj vid njihove saradnje. Međutim, ma kakva bila po kvantitetu, po kvalitetu ona nikad neće moći opstati kao vid klasične, pre svega blokovske sa-

vezničke saradnje. Njena osnova uvek će biti društveno-istorijska moć nesvrstanih, njihova politička i ekonomska borba i otpor imperijalizmu, neokolonijalizmu, hegemonizmu, u čemu će, verovatno, biti sve više jedinstva. Razmena vojnih iskustava, saradnja u proizvodnji oružja, vojna pomoć i podrška itd. — sve je to aktivnost koja će zavisiti od konkretnih situacija i od jačanja jedinstva pokreta.

Jedan pravac akcije svakako jeste i to da se pokuša smanjiti mogućnost otvorenih vojnih konflikata između pojedinih nesvrstanih zemalja. Naime, izgleda da ne treba izgubiti iz vida da pokret nesvrstanih obuhvata zemlje različitih stepena razvijenosti, različitih kultura, društvenih poredaka, unutrašnjih političkih opredeljenja i objektivno različitih pojedinačnih interesa. Zbog toga ideja o odbrani nesvrstanih niti može, niti treba da se materijalizuje u bilo kakvoj institucionalnoj formi. Možda je najbolje da ona implicitno bude uvek prisutna u globalnoj, ideološkoj, političkoj i ekonomskoj platformi pokreta. U praksi se ona može ostvarivati samo u procesu zajedničkog dogovaranja kao odgovor na realne političke potrebe.

Treće, koliko treba biti okupiran problemom odbrane nesvrstanih? Pojam odbrane relativno je uzak. Odbrana je uvek imanentna funkcija svakog pojedinačnog društvenog sistema, ali je uvek i organizacija. I kao funkcija pojedinačnog društva, a pogotovo kao organizacija, pojam odbrane je uži od pojma oslobodilačke i socijalne borbe, od zaštite nezavisnosti od otpora imperijalizmu, neokolonijalizmu i hegemoniji; uži je i od pojma stvaranja novog međunarodnog političkog i ekonomskog poretka itd. Iz toga se, možda, mogu izvući dva zaključka.

Prvo, pokret nesvrstavanja je zainteresovan vitalno i akciono za ostvarenje najkrupnijih zajedničkih stratezijskih ciljeva. U odnosu na te ciljeve odbrana je samo sredstvo, bolje reći — jedno od sredstava. S tim u vezi nije opravdano ako bi se nastojalo da se jedno takvo sredstvo izjednači sa nivoom vitalnih ciljeva nesvrstanih.

Drugo, kako je pokret nesvrstanih svetski pokret, odbrana nesvrstanih, ako bi se i mogla instituisati, hteli to ili ne, mogla bi biti samo neka vrsta svetske odbrane. Imajući u vidu i to da je odbrana uvek i organizacija, možemo a priori biti sigurni u to da pokretu nesvrstanih takav model svetske odbrane ne odgovara. Dovoljno je podsetiti se da odbrambena organizacija, na primer, podrazumeva oružane snage, rukovođenje i komandovanje, vojnu strategiju, naoružanje, opremu, infrastrukturu i sl.

Odbrana kao funkcija pojedinih društava nesvrstanih zemalja pojavljuje se, međutim, u svom globalnom vidu i kao funkcija po-

kreta nesvrstanih, ali u specifičnom pogledu, u kojem je već bilo reči, tj. kao izraz svih elemenata nove istorijske društvene moći nesvrstanih. To je, međutim, veoma kompleksan pojam, pa izgleda da konvencionalni termin odbrane može uneti više zabune nego koristi. Najkonkretniji je pojam vojne saradnje koja kao element solidarnosti za nesvrstane, verovatno, i jeste najprihvatljivija, jer saradnja podrazumeva ravnopravne partnere, a primenjuje se na konkretnim pitanjima, u konkretnim situacijama, i bilateralno i regionalno, a u nekim aspektima možda i multilateralno.

Stevo KRIVOKAPIC

AKTIVNOST NESVRSTANIH ZEMALJA U RAZORUŽANJU

Izgradnja mira i bezbednosti, odnosno isključivanje sile iz međunarodnih odnosa, jedan je od osnovnih ciljeva pokreta nesvrstanih. U svim svojim aktivnostima posle drugog svetskog rata, a posebno od Prve konferencije u Beogradu, nesvrstani su pokušavali da bilo individualno, grupno ili u celini, organizovanim aktivnostima u OUN i telima pod njenim okriljem, utiču, pre svega, na prevazilaženje blokovske podeljenosti i hladnoratovskog stanja, i na sprečavanje izbijanja lokalnih ili regionalnih ratova u pojedinim kriznim područjima, a i na sprečavanje globalnog rata. Uporedo sa ovakvom aktivnošću, nesvrstani su uporno, uz izbor najpogodnijih oblika, uticali na razvijanje saradnje sa ciljem da se postepeno izgradi poverenje u okviru međunarodne zajednice, prevaziđu duboke suprotnosti i antagonizmi, zaustavi trka u naoružavanju, naročito nuklearnom, te otpočne sa donošenjem mera koje bi dovele do razrešavanja pojedinih suštinskih problema razoružanja i, najzad, da bi se stvorili neophodni preduslovi za opšte i potpuno razoružanje, a time u velikoj meri doprinelo izgradnji mira i podjednake bezbednosti za sve države i narode sveta.

Osnove na kojima se zasnivala aktivnost nesvrstanih u OUN na planu bezbednosti i odbrane nalazimo u usvojenim dokumentima konferencija šefova ili vlada, ili na ministarskim konferencijama. Međutim, treba istaći da se ova aktivnost nije završavala samo na konferencijama, već je prenošena i u UN, a isto tako i u neposredne

akcije pojedinih zemalja ili grupa nesvrstanih zemalja koje su se posebno angažovale u onim situacijama i događajima koji su u međuvremenu iskršavali kao posledica suprotnosti u međunarodnoj zajednici, blokovske podeljenosti i nadmetanja u pojedinim svet-skim regionima, odnosno kao posledica mešanja u unutrašnje poslove malih i nerazvijenih država. Treba takođe istaći da su u toku naraštanja i razvoja pokreta nesvrstanošći izgrađivana načela na kojima se pokret zasnivao, koja su poslužila da se iznađu rešenja za mnoga savremena pitanja i probleme međunarodne, regionalne ili nacionalne bezbednosti, i za sve solidarnije aktivnosti ovih zemalja.

U svojim aktivnostima nesvrstane zemlje su nastojale da zaštite, pre svega, sopstvenu bezbednost, ali su se takođe uporno borile da takvu bezbednost osiguraju i za sve druge zemlje izvan vojnih blokova, u prvom redu one koje su bile izložene pretnjama i pritiscima, ili neposredno ugrožene od oružane intervencije. Ne samo svojim postojanjem, već i aktivnostima, i ne samo u vreme hladnog rata, već i sada, u uslovima popuštanja zategnutosti u svetu, one traže puteve za ubrzavanje i proširivanje procesa popuštanja zategnutosti na sve svetske oblasti.

U okviru takve delatnosti, najvažnija obeležja aktivnosti nesvrstanih ogledaju se u borbi za razoružanje, u aktivnosti za rešavanje lokalnih i regionalnih sukoba, a i kriznih situacija koje su, ili koje mogu prerasti u sukobe širih razmera i zapretiti izbijanju globalnog rata.

Da bi se mogao dati odgovor na pitanje koliki je udeo nesvrstanih zemalja u rešavanju ovih bitnih pitanja savremenog sveta, bila bi potrebna iscrpna studija, koja se ne bi zasnivala samo na dokumentima donesenim na konferencijama nesvrstanih i u OUN i njenim telima. Ona bi morala obuhvatiti i sve druge aktivnosti pojedinih zemalja ili grupe zemalja u pokretanju inicijativa za rešavanje pojedinih problema i njihov neposredni uticaj na one sile koje su najčešće bile prouzrokovajući ili neposredno umešane u pojedine ratne sukobe ili krizne situacije.

Nesvrstane zemlje se, pojedinačno ili kolektivno, a naročito nakon Alžirske konferencije na vrhu, sve organizovanije angažuju u traženju rešenja za suštinska pitanja razoružanja imajući u vidu krajnji cilj koji treba postići — opšte i potpuno razoružanje, pod strogom međunarodnom kontrolom. Treba, takođe, istaći da se i mnoge druge zemlje, pa i neke iz vojnih blokova, sve više pridružuju ovim aktivnostima, prihvatajući stavove nesvrstanih. Međutim, uspesi i rezultati ovih aktivnosti imali su ograničen domet, što je logična posledica postojećeg stanja stvari, s obzirom na tendenciju

velikih vojnih sila koje nastavljaju trku u naoružavanju. Nesvrstane zemlje su više ukazivale, apelovale ili upućivale kritike velikim silama zbog nespremnosti da se dogovore o zaustavljanju trke u naoružanju, a manje su mogle ili bile u stanju da bitnije utiču na rešenja ovih pitanja. Navodimo neke najvažnije aktivnosti nesvrstanih zemalja na njihovim konferencijama ili u Ujedinjenim nacijama u oblasti naoružanja.

U deklaraciji konferencija šefova država i vlada u Beogradu istaknuto je da je razoružanje »imperativna nužnost i zadatak čovečanstva« i da je rešenje ovog pitanja moguće naći u opštem, potpunom i strogo kontrolisanom razoružanju. Oni su istakli da u opšte i potpuno razoružanje treba uključiti ukidanje stranih vojnih baza, eliminisati proizvodnju oružja, ustanove i postrojenja za vojnu obuku, izuzev u svrhe unutrašnje bezbednosti; uključiti potpunu zabranu proizvodnje, posedovanja i upotrebe nuklearnog, bakteriološkog i hemijskog oružja, i eliminisati opremu i uređaje za isporuku, smeštaj i operacije oružja za masovno uništenje na nacionalnim teritorijama. Ovim dokumentom pozvane su velike sile da bez odlaganja potpišu Ugovor o opštem i potpunom razoružanju, da što hitnije zaključe Ugovor o zabrani svih nuklearnih proba i da predlože da Generalna skupština OUN na sledećem zasedanju usvoji rezoluciju o sazivanju vanrednog zasedanja Generalne skupštine koje bi bilo posvećeno razoružanju, ili da sazove svetsku konferenciju o razoružanju pod pokroviteljstvom OUN. Sa konferencije je upućen apel predsedniku SAD i SSSR, kojim se, pored ostalog, zahteva da dve velike sile što pre povedu razgovore o zabrani primene nuklearnog oružja, a i o svim bitnim pitanjima razoružanja.

U deklaraciji sa druge konferencije nesvrstanih zemalja u Kairu naglašen je najveći značaj razoružanja kao jednog od osnovnih problema savremenog sveta i istaknuta potreba postizanja hitnih i praktičnih rešenja koja bi oslobodila čovečanstvo opasnosti od rata i osećanja nesigurnosti. Konferencija je, takođe, istakla zabrinutost zbog nastavljanja trke u naoružanju i posebno zbog usavršavanja i proizvodnje novih sistema oružja, kako onog za masovno uništavanje tako i klasičnog. Posebno je apelovala na velike sile da preduzmu nove i hitne korake u pravcu opšteg i potpunog razoružanja. Izražena je zabrinutost zbog odsustva volje velikih sila da uprkos preporukama OUN one nisu preduzele ni jedan ozbiljniji korak na putu razoružanja. Nesvrstani su se založili za zabranu nuklearnih proba u vojne svrhe i za potpisivanje ugovora kojim bi se sprečilo rasprostriranje nuklearnog oružja. One su pokazale spremnost da prihvate obavezu o nepribavljanju i neproizvodnji nuklearnog oružja, s tim

da se nuklearne sile obavežu da neće koristiti teritorije nenuklearnih zemalja za razmeštaj nuklearnog oružja niti transportovati ovo oružje preko tuđih teritorija. Konferencija je takođe podržala predloge nekih afričkih zemalja za denuklearizaciju Afrike, a i određenih oblasti u Evropi i Aziji, i pozvala nuklearne sile da poštuju status ovakvih zona. Najzad, ona je izrazila uverenje da bi se sazivanjem svetske konferencije o razoružanju pod okriljem OUN i uz učešće svih zemalja doprinelo da se proces razoružavanja pokrene iz stagnacije i da se stvore potrebni preduslovi za uspešnije razvijanje ovog procesa ubuduće. U završnom dokumentu konferencije pozvane su velike sile da povedu razgovore o raspuštanju vojnih blokova, ukidanju stranih vojnih baza na tuđim teritorijama i povlačenju stacioniranih stranih trupa sa tuđih teritorija.

Treća konferencija šefova država i vlada u Lusaki donela je rezoluciju o razoružanju, u kojoj je izražena zabrinutost zbog nastavljanja trke u naoružanju i posebno gomilanja nuklearnog i drugog oružja za masovno uništavanje. Ona je potvrdila stavove o bezbednosti i razoružanju izražene u dokumentima sa konferencija nevrstanih u Beogradu i Kairu. Pored zahteva izraženih u ovim dokumentima, preporučene su i druge mere, kao što su: smanjenje proizvodnje fisionog materijala u vojne svrhe, zaustavljanje proizvodnje nuklearnog oružja, opšta zabrana nuklearnih proba, smanjenje zaliha ovog oružja i njihovo uništenje. Zahtevano je da se zabrane razvoj, proizvodnja i stokiranje hemijskog i biološkog oružja i da se, radi stvaranja poverenja, potpiše konvencija o neupotrebi nuklearnog oružja, demilitarizaciji morskog dna i uspostavljanju denuklearizovanih zona. Ponovo je zahtevano da se sazove svetska konferencija o razoružanju i posebno predloženo da se putem međunarodnog sporazuma sve zemlje čvrsto obavežu da neće pribegavati sili niti intervenisati ni pod kakvim okolnostima kada su u pitanju unutrašnji poslovi drugih država.

U političkoj deklaraciji sa konferencije šefova država i vlada u Alžiru apeluje se za zaustavljanje trke u naoružanju i zahteva opšte i potpuno razoružanje, hitna zabrana upotrebe nuklearnog oružja, odnosno njegove proizvodnje, kao i uništavanje postojećih zaliha — za zabranu svih nuklearnih proba i za obustavljanje izvoza klasičnog oružja u pojedine regione zbog opasnosti od izbijanja ratnih sukoba. Istaknuta je potreba i zahtev da se svetska konferencija o razoružanju što pre održi.

Na Ministarskoj konferenciji u Limi konstatovana je zabrinutost zbog sve veće stagnacije i u radu OUN u vezi sa razoružanjem i u

drugim pregovaračkim telima, te istaknut zahtev o zasivanju Svet-ske konferencije o razoružanju, a isto tako ukazano na potrebu da se na Konferenciji u Kolombu razmotri mogućnost sazivanja specijalnog zasedanja Generalne skupštine OUN o razoružanju.

Kao što je već istaknuto, sve ove odluke i zahtevi koje su nesvrstane zemlje postavile na svojim konferencijama u velikoj meri su bili inicirani u OUN. Na osnovu tekvih inicijativa došlo je do mnogih sporazuma, ali samo u onim oblastima koje su odgovarale interesima velikih sila, a koje ne predstavljaju značajniji zaokret u rešavanju osnovnih pitanja razoružanja.

Zaustavljanje trke u naoružavanju, u svim njenim vidovima i preduzimanje mera razoružanja, predstavljaju egzistencijalne probleme savremene međunarodne zajednice, u čijem rešavanju nužno moraju da se angažuju svi međunarodni činioci.

Nesvrstane zemlje su životno zainteresovane da se na tom polju što pre ostvare praktični rezultati. Ipak, može se konstatovati da one do sada nisu iskoristile sve mogućnosti koje im se s tim u vezi pružaju, u prvom redu zbog svoje još uvek nedovoljne usmerenosti i usredsređivanja na pitanja razoružanja. Razloga za to ima, nesumnjivo, više. Oni mogu da se traže u unutrašnjim teškoćama pojedinih nesvrstanih zemalja, u njihovom osetljivom spoljnopolitičkom položaju, u pritiscima kojima su izložene, u nejednako razvijenom osećanju o hitnosti rešavanja problema razoružanja, u zaokupljenosti rešavanja neposrednih vlastitih, naročito, ekonomskih problema, itd.

Zbog toga jedan od prvih zadataka koji se postavlja u ovoj oblasti je jače akciono usmeravanje nesvrstanih zemalja na pitanja razoružanja, što je nužan preduslov njihovog odlučnijeg delovanja na širem međunarodnom planu, pre svega u OUN. Ministarska konferencija u Limi pružila je priliku da se ovo pitanje svestranije razmotri i usaglase stavovi o zajedničkom delovanju nesvrstanih zemalja. Od posebnog značaja je bilo usvajanje stavova koji bi mogli da posluže kao osnova i orijentacija nesvrstanih zemalja u vezi sa ovim problemima za njihov sastanak na vrhu u Kolombu.

Glavni pravci delovanja nesvrstanih zemalja na međunarodnom planu ostaju, u suštini, neizmenjeni. To su, pre svega: zalaganje za jačanje uloge i uticaja OUN u razmatranju i rešavanju problema razoružanja i odlučno suprotstavljanje nastojanjima velikih sila da ova pitanja raspravljaju prevashodno na blokovskoj ili dvostranoj osnovi; ostvarivanje snažnijeg pritiska na vodeće sile da pristupe izradi i sprovođenju programa mera usmerenih ka zaustavljanju trke u nuklearnom naoružavanju i ka nuklearnom razoružanju; insistira-

nje na zaključenju međunarodnih sporazuma koji se odnose na pojedina pitanja razoružanja; nastavljanje akcije za što skorije sazivanje svetske konferencije o razoružanju.

Druga važna aktivnost nesvrstanih bila je smirivanje lokalnih sukoba. Od nastanka nesvrstanosti, nesvrstane zemlje su nastojale da igraju »konstruktivnu ulogu u održavanju i konsolidovanju međunarodnog mira i bezbednosti«. U okviru tih mogućnosti one su nastojale da rešavanjem i izbegavanjem lokalnih sukoba otklone mogućnost opšteg svetskog rata. Težište te aktivnosti bilo je usmereno na očuvanje integriteta novooslobođenih i nesvrstanih, odnosno zemalja u razvoju. Iako uspeh nesvrstanih zemalja u smirivanju lokalnih sukoba nije bio uvek potpun, zbog njihove aktivnosti u traženju rešenja, u velikoj meri su otklonjene opasnosti od izbijanja sukoba širih razmera.

Teško je nabrojati sve zategnute situacije, krizna žarišta ili lokalne sukobe posle drugog svetskog rata u čijem su razrešavanju nesvrstane zemlje učestvovalе (korejski, vijetnamski, bliskoistočni sukob, ratovi Indije i Pakistana, sukob Indija—Kina, kubanska kriza, alžirsko-marokanski sukob itd.). Svi ovi sukobi su različiti i sa stanovišta uzroka i nastajanja oružanih sukoba i sa stanovišta načina i obima delovanja, a i uloge nesvrstanih zemalja.

Ono što bi se moglo reći u vezi sa ovim aktivnostima, jeste da su nesvrstane zemlje neprekidno ukazivale na opasnosti da lokalni sukobi prerastu u konflikte širih razmera, a time da i ugroze svet-ski mir i bezbednost, ističući pri tom neophodnost nalaženja bitnih rešenja putem pregovora. Međutim, njihov realni doprinos u okončavanju kriznih situacija, ili oružanih sukoba, bio je ponekad ograničen, ali ni u kom slučaju se njihova uloga ne može zanemariti. U većini slučajeva, nesvrstane zemlje nisu bile jedinstvene ni u pogledu stepena angažovanosti, ni u pogledu primene pojedinih načela nesvrstanosti. Većina nesvrstanih zemalja se deklarativno izražavala za usvojene principe, a manje je bila spremna da ide u zajedničku akciju. Ipak, moglo bi se reći da je stepen angažovanja u razrešavanju lokalnih sukoba, i pored svih suprotnosti i nepotpunog jedinstva u pokretu, rastao sa razvojem pokreta nesvrstanosti. Ali, u vezi sa sukobom u Vijetnamu i na Bliskom istoku u velikoj meri jedinstvo nesvrstanih je došlo do izražaja, i to posebno u aktivnosti u okviru OUN. Ovo jedinstvo stavova u vezi sa pitanjem lokalnih sukoba i kriznih žarišta naročito je došlo do izražaja nakon Alžirske konferencije. Svestranijom analizom moguće bi bilo jasnije ustanoviti stepen doprinosa nesvrstanih zemalja, naročito u aktivnosti u UN.

Treće područje na kojem su se angažovale nesvrstane zemlje jeste suprotstavljanje blokovskoj podeli sveta. Može se čak reći da su nesvrstani u osnovu pokreta postavili pitanje prevazilaženja blokovske podele sveta, ističući veliku opasnost za mir i bezbednost u svetu upravo od takve podele. Nesvrstane zemlje nisu ulazile u razmatranje ili ukazivale na krivce zbog takve podele, već su tražile izlaz za prevazilaženje postojećeg stanja.

Na svim konferencijama, od beogradske do danas, u svim dokumentima koji su usvojeni, ponovljeno je ubeđenje da postojanje vojnih blokova, paktova i vojnih saveza, pojačava suprotnosti u svetu i jača međunarodnu zategnutost. Zbog toga se one suprotstavljaju učešću u takvim paktovima i ublažavaju blokovsku podelu. Zauzete stavove na konferencijama nesvrstani su prenosili u OUN i nastojali da ih oživotvore. Međutim, kao i u vezi sa svim drugim pitanjima, i u vezi sa ovim zahtevom, među nesvrstanim bilo je izvesnog kolebanja, pa i pokušaja da se paktovi različito tretiraju, odnosno da se osuđuju samo neki paktovi i savezi, što je pretilo da ugrozi osnovnu ideju nesvrstanosti o potrebi uklanjanja paktova i njihovom raspuštanju kao jednom od bitnih preduslova za izgradnju svetskog mira i bezbednosti. Ne mogu se poricati rezultati u aktivnosti nesvrstanih u pogledu ograničavanja procesa podele sveta i smanjivanja zategnutosti. Oni su ulagali neprekidne napore za stvaranje zone mira, za izgradnju saradnje i zona bez atomskog oružja (inicijative afričkih zemalja GS OUN 1960. o denuklearizaciji Afrike, akcije latinskoameričkih zemalja 1962. o denuklearizaciji LA, inicijative Šri Lanke o pretvaranju Indijskog okeana u zonu mira, itd.). Ali, rezultati mnogih akcija nesvrstanih zemalja u OUN završili su se usvajanjem rezolucija GS koje, istina, ne obavezuju, pa će biti potrebno još dosta vremena da se takve rezolucije i primene u međunarodnoj zajednici. Ovo, pre svega, zbog toga što je za primenu ovih rezolucija neophodna saglasnost i obaveza velikih sila, što one najčešće nisu spremne da učine.

Bez obzira što se ne može dati potpun odgovor na pitanje koliki doprinos daju nesvrstane zemlje u pogledu izgradnje bezbednosti u svetu, u kojoj meri su se one angažovale za obezbeđenje sopstvene nezavisnosti, koliki je njihov doprinos u popuštanju zategnutosti i izgradnji saradnje u međunarodnoj zajednici, može se slobodno reći da je nesvrstanost imala veliku ulogu u oblasti razoružanja, smirivanja lokalnih sukoba, izbegavanja ratnih konflikata u širim razmerama, pa i posredovanja u odnosima velikih sila, naročito u najkritičnijim situacijama, za prevazilaženje hladnog rata i blokovske za-

tegnutosti. Jačanjem i proširivanjem pokreta nesvrstanosti, usmeravanjem i uspešnijom koordinacijom, njihov uticaj u međunarodnoj zajednici biće, iz godine u godinu veći, pa i u rešavanju problema razoružanja i bezbednosti.

Stanko NIK

BEZBEDNOST I ODBRANA U DOKUMENTIMA NESVRSTANIH ZEMALJA

Problemi mira i bezbednosti su jedna od osnovnih i najviše prisutnih preokupacija u dokumentima usvojenim na sastancima nesvrstanih zemalja.

Pojam bezbednosti u ovim dokumentima ima dva osnovna značenja. Stariji je u upotrebi termin bezbednost, sam ili povezan s pojmom mira u svetu, najčešće bez dodatnih kvalifikacija, dok se ponegde upotrebljavaju izrazi »međunarodna bezbednost«, »opšta bezbednost« (tačka 14. kominikea Ministarskog konsultativnog sastanka nesvrstanih zemalja u Njujorku, 1971), »bezbednost putem razoružanja« (konsultativni sastanak specijalnih predstavnika vlada nesvrstanih zemalja u Beogradu 1969); u kasnije usvojenim dokumentima — politička deklaracija IV konferencije nesvrstanih zemalja — govori se i o »sistemu kolektivne bezbednosti«, »principima ekonomske bezbednosti u međunarodnim odnosima« itd. Razume se, svi dokumenti sa sastanaka nesvrstanih zemalja govore i o opasnostima za mir i bezbednost u svetu, navodeći kao glavne opasnosti »tendencije za dominacijom i mešanjem u unutrašnji razvoj drugih naroda i zemalja«, »oružane akcije i represivne mere upravljene protiv nezavisnih naroda«, »uspostavljanje i održavanje stranih vojnih baza na teritorijama drugih zemalja«, »zastrašivanje, mešanje ili intervencije« (kako je to rečeno u završnom dokumentu I konferencije nesvrstanih zemalja). Svi ovi primeri odnose se na pojam *međunarodne bezbednosti*, kao stanja strategijske bezbednosti svih zemalja i regiona, svih delova međunarodnog sistema.

Drugo, relativno novije značenje pojma bezbednosti, tako često korišćenog u dokumentima nesvrstanih zemalja, odnosi se na zaštitu nezavisnosti, teritorijalnog integriteta i suvereniteta pojedinih ne-

svrstanih zemalja, drugim rečima na njihovu *nacionalnu bezbednost*; ovo drugo značenje podrazumeva takođe sposobnost i mogućnost pojedinih nesvrstanih zemalja da se odupru pritiscima i mešanjima sa strane, te odlučnost svih nesvrstanih zemalja da jačaju međusobnu solidarnost i ukažu pomoć onoj nesvrstanoj zemlji čija bi bezbednost bila ugrožena takvim pritiscima i mešanjima. Čini mi se da su za ovu diskusiju od posebnog značaja tekstovi koji imaju u vidu takvo značenje pojma bezbednosti i, naročito, odluke kojima se predviđa preduzimanje mera pa i stvaranje mehanizama radi unapređenja solidarnosti, međusobne saradnje i pomoći nevrstanih zemalja u vanrednim situacijama.

Ovakav smisao terminu bezbednosti po prvi put je dat u komi-nikeu Ministarskog konsultativnog sastanka u Njujorku, 1971, u kome se u tački 14. govori o potrebi »postizanja pune solidarnosti i kooperacije između nesvrstanih zemalja radi jačanja njihove *vlastite bezbednosti* i preduzimanja konkretnih mera u slučaju ma kakve opasnosti po njihovu nezavisnost, teritorijalni integritet i suverenitet«.

U deklaraciji Ministarske konferencije nesvrstanih zemalja u Džordžtaunu 1972 (tačka 20) izražava se »puna solidarnost sa svim zemljama koje su ranije bile ili su sada cilj neprijateljske akcije od strane imperijalizma, kolonijalizma i rasizma«; »puna podrška svim vladama koje su u vršenju svojih suverenih prava nad prirodnim bogatstvima svojih zemalja nacionalizovale imovinu moćnih inostranih monopola i vratile ih svojim narodima« (tačka 29). U saopštenju sa sastanaka Pripremnog komiteta za IV konferenciju nesvrstanih zemalja (Kabul 1973) ističe se neophodnost podrške i solidarnosti nesvrstanih zemalja sa zemljama koje su »postale meta stalnih zločinačkih napada koji ugrožavaju njihovu nacionalnu bezbednost« zbog svoje postojane podrške oslobodilačkim pokretima. U političkoj deklaraciji iste Konferencije (tačka 70) kaže se da su učesnici Konferencije »posebnu pažnju posvetili jačanju bezbednosti i odbrani (prvi put se upotrebljava termin odbrana!) nesvrstanih zemalja od svih spoljnih opasnosti. Oni su izrazili rešenost svojih zemalja da jačaju uzajamnu solidarnost i pomoć u slučaju pretnji njihovoj nezavisnosti i njihovom teritorijalnom integritetu.« U rezoluciji o ekonomskoj bezbednosti i kolektivnoj akciji na IV konferenciji nesvrstanih zemalja govori se — po prvi put u jednom dokumentu sa sastanaka nesvrstanih zemalja — o *ekonomskoj agresiji i ekonomskoj bezbednosti*: »Kolektivne mere ekonomske bezbednosti trebale bi biti sračunate da pruže zajedničku pomoć« zemlji u razvoju koja vanrednu situaciju ne može rešiti unutrašnjim naporima, da predvide

strategiju kolektivne akcije, zajedničku akciju nesvrstanih zemalja da spremno dočekaju međunarodne ekonomske krizne situacije, zajedničku akciju u OUN radi proširivanja sistema bezbednosti OUN elementima ekonomske bezbednosti itd.

Doktrina koegzistencije kao osnova politike i prakse nesvrstanih zemalja u svom prilazu problemu međunarodne bezbednosti napušta teren politike sile; iako koegzistencija zadržava i neke komponente ranijeg sistema međunarodne bezbednosti — kolektivnu bezbednost, razoružanje — ona rešenje problema bezbednosti traži i u uvođenju novih elemenata međunarodnih odnosa: svestrane saradnje među svim zemljama i narodima bez obzira na njihovo društveno i političko uređenje, jačanje poverenja u tim odnosima što postaje osnovni preduslov za izgradnju novog sistema međunarodnih odnosa, izgradnju novog međunarodnog ekonomskog poretka, opštu demokratizaciju međunarodnih odnosa itd. U skladu s Nehruovom formulom, nesvrstane zemlje su se u traženju mira koristile metodima mira. No, međunarodna bezbednost ostala je, u velikoj meri, bezbednost izabраниh, mnogo puta plaćena mirom i bezbednošću malih i srednjih zemalja: pritisci i krize izbijali su — uz vrlo retke izuzetke — isključivo na teritorijama i u regionima nesvrstanih zemalja i drugih zemalja u razvoju. Grube intervencije i pritisci kakvi su oni u Čileu i na Kipru nametnuli su neophodnost traženja mehanizama i formi pariranja.

U deklaraciji Ministarskog sastanka Komiteta bezbednosti nesvrstanih zemalja u Havani 1975. ističe se da će »svaka agresija protiv jedne nesvrstane zemlje biti smatrana agresijom protiv svih nesvrstanih zemalja i ponovo potvrđuje spremnost na međusobnu saradnju«; naglašava da će nesvrstane zemlje preduzimati mere protiv imperijalističkih pretnji, primene sile ili agresije s kojima su suočene i voditi politiku koja je u skladu s odbranom njihovog nacionalnog suvereniteta. U istom dokumentu podvlači se da »svaka agresija protiv nesvrstane Republike Kipar predstavlja agresiju protiv svih nesvrstanih zemalja i pretnju njihovoj nezavisnosti«. Posebno se ističe važnost i hitnost »poboljšanja mehanizama za brže konsultacije koje bi učvrstile i unapredile solidarnost, međusobnu saradnju i pomoć nesvrstanim zemljama u vanrednim situacijama«, to donosi preporuka da se s tim u vezi na predstojećoj Ministarskoj konferenciji u Limi razmotri usvajanje konkretnih mera, da se novoj imperijalističkoj strategiji »suprotstavi celovita strategija nesvrstanih zemalja na političkom i ekonomskom polju«, da se prouče putevi za jačanje solidarnosti i uzajamne pomoći nesvrstanih zemalja u slu-

čajevima pretnji ili agresija »jačajući na taj način bezbednost i odbranu nesvrstanih zemalja od svih opasnosti spolja«.

Postupajući u smislu preporuka iz Havane, Ministarska konferencija u Limi, avgusta 1975, uključila je u završnu deklaraciju glavu o strategiji za jačanje mira i međunarodne bezbednosti i za jačanje solidarnosti i uzajamne pomoći nesvrstanih zemalja. Dvojni karakter pojma bezbednosti o kome je bilo reči jasno je vidljiv iz tačke 99. Deklaracije, koja kao osnovne ciljeve navodi, s jedne strane, elemente međunarodne bezbednosti, a s druge strane, »koordinaciju i kolektivnu akciju pred pretnjama upotrebe sile, intervencije, agresije, strane okupacije i političkih i ekonomskih mera pritiska koji ugrožavaju suverenitet, teritorijalni integritet, nezavisnost i bezbednost nesvrstanih zemalja«. Među brojnim preporučenim merama nalazi se zajednička akcija protiv svake politike velike sile koja dovodi u opasnost suverenitet, teritorijalni integritet i nezavisnost nesvrstanih zemalja, i upućuje poziv priobalnim državama regiona Indijskog okeana i državama u zaleđu da odbiju pružanje olakšica ratnim brodovima i vojnim avionima velikih sila koje ih koriste u okviru međusobnog rivalstva i sa svakim drugim ciljem koji može naškoditi suverenitetu, teritorijalnom integritetu i bezbednosti država regiona. U dokumentu se ponavlja »da svaka intervencija ili agresija protiv neke nesvrstane zemlje predstavlja ugrožavanje principa miroljubive i aktivne koegzistencije politike nesvrstanosti« i ističe da će se, »ukoliko neka nesvrstana zemlja bude predmet pretnje upotrebe sile ili agresije i mera pritiska radi sprečavanja slobodnog, punog i stvarnog ostvarivanja njenih suverenih prava, smatrati da je takva mera uperena protiv nesvrstanih zemalja koje će, na zahtev ugrožene zemlje, pružiti pomoć«, u skladu s odlukama IV konferencije nesvrstanih zemalja.

Problem otpora pritiscima bio je prisutan i na nedavno održanom Ministarskom sastanku Komiteta bezbednosti nesvrstanih zemalja u Alžiru (maj—jun 1976), na kome je razmotrena situacija »sa kojom su suočene neke nesvrstane zemlje koje su izložene pritisku, prinudi i zastrašivanju«; ponovo je istaknuto da su »nesvrstane zemlje često izražavale čvrsto uverenje da svaka država ima pravo da slobodno ostvaruje svoj politički, ekonomski i društveni razvoj i svoju obavezu da pruže podršku svakoj nesvrstanoj zemlji koja postane žrtva takvih mera«. Na sastanku je, takođe, pružena podrška Gvajani, Jamajci i Barbadosu protiv spoljnih pritisaka i mešanja, pokušaja unutrašnje destabilizacije i podrivanja njihove nezavisnosti.